

MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

CRISIA

L

O R A D E A • 2 0 2 0

STAREA MATERIALĂ A CLERULUI ROMÂNESC DIN ARDEAL ȘI CRIȘANA ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA (PÂNĂ LA EDICTUL DE TOLERANȚĂ TEREZIAN)

Mihai GEORGIȚĂ*

THE MATERIAL CONDITION OF THE ROMANIAN CLERGY FROM TRANSYLVANIA AND CRIȘANA IN THE 18th CENTURY (AFTER THE TERESIAN EDICT OF TOLERANCE)

ABSTRACT

The union of the Romanian church in Transylvania with the Church of Rome should improve the material condition of the clergy according to the diploma issued by Emperor Leopold. But the implementation in practice has been difficult due to the opposition of the Diet of Transylvania principality to which Crișana belonged until 1732. Thus, in the first half of the 18th century the Greek Catholic bishop was forced to fight for the rights stipulated in the diploma of Emperor Leopold regarding the lower clergy, which in great majority had not declared themselves for union, still being considered by the Court of Vienna to belong to the church united with the church of Rome. Therefore, the Romanian priests, with few exceptions, had to make a living like the parishioners. It was not until the second half of the 18th century, after strong religious movements, that the issue of providing the priest with parish land and income would allow him a better pastoral care. In Crișana, the union was supported by the Catholic bishop, who was at the same time the supreme committee of Bihor, but here it was hit by the jurisdiction of the Orthodox diocese of Arad, which benefited from Illyrian privileges. Thus, after 1732, the Catholic diocese had to pay the Greek Catholic priests a salary, although lower, compared to that of Catholic priests. Instead, according to Illyrian privileges, the Orthodox priest was also secured with parish land, with all his proceeds being imposed on a global taxation.

Keywords: material condition, Romanian church, Teresian edict, Transylvania, Crișana

Prin unirea cu biserica romano-catolică, clerul românesc din Transilvania și părțile vestice a dorit să-și îmbunătățească în primul rând starea materială. La sfârșitul secolului al XVII-lea preoții români era majoritar de condiție servilă, având, în general, aceeași situație materială cu enoriașii din comunitatea parohială, ameliorată întru-câtva de scutirile speciale acordate pe parcursul secolului de către principii calvini ai Transilvaniei, dar nerespectate îndeobște de către stăpânii de domeniu. Prin urmare, era firesc să tânjească după statutul clerului așa-numitelor *religii recepte* (confesiuni oficiale), beneficiar de avantaje și prestigiu, iar oferta făcută de împăratul Leopold în 1698 pentru a accepta Unirea cu biserica catolică era destul de ispititoare, căci aducea o îmbunătățire a situației economice și sociale. Cu toate acestea, dieta Transilvaniei s-a opus scutirii de sarcini fiscale și prestații iobăgești pentru numerosul cler românesc¹, astfel încât lupta acestuia

* Arhivele Naționale – Serviciul Județean Bihor; e-mail: misuarhive@yahoo.com

1 Mihai Georgiță, *Contribuții cu privire la situația materială a clerului românesc din Transilvania în secolul al XVII-lea*, în Acta Musei Porolissensis, tom. XXXIV, 2012, pp.206-212; Zenovie Păclișanu, *Contribuții istorice privitoare la situația materială a preoților români din Ardeal și Ungaria*, în Cultura Creștină, an VI, nr. 6, 1916, p. 164-171. Despre condițiile în care s-a realizat Unirea o analiză excelentă la Ovidiu Ghitta, *Biserica Ortodoxă din Transilvania la sfârșitul secolului al XVII. Unirea cu Biserica romană*, în „Istoria Transilvaniei”, vol. II, coord.

pentru îmbunătățirea stării sociale și materiale a continuat și pe parcursul secolului al XVIII-lea.

Primatul de Esztergom, cardinalul Leopold von Kollonich, care a propus un plan de organizare a bisericilor din Ungaria încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, în privința dotării episcopului și a clerului aprecia că fiecare preot catolic urma să primească o sesie parohială, în jur de 48 jugăre, în timp ce preoții uniți și „preoții greci” trebuiau să se mulțumească cu jumătate din ce primeau cei catolici². Totuși, pentru a atrage pe români la unire, în diplomele leopoldine se regăsesc privilegiile acordate clerului rutean unit prin patentă din 1692, și anume drepturi și imunități egale cu cele ale clerului romano-catolic³. Astfel, deși diploma leopoldină din 1701 promitea largi scutiri pentru preoții români care îmbrățișau unirea, opoziția vehementă a stărilor a făcut ca în deceniile următoare aceste prevederi să fie pur și simplu trecute sub tăcere⁴. Aceasta nu e de mirare, căci însăși biserica romano-catolică aflată în Transilvania în plină Contrareformă și restaurație a fost întâmpinată cu multă ostilitate din partea stărilor Transilvaniei, majoritar protestante, deoarece statul austriac, aflat în război pe mai multe fronturi externe, nu-și permitea să reprime pe contestatari și să riște un conflict cu stările protestante, abia pacificate după răscolul lui Francisc Rákóczi al II-lea⁵.

Pacea de la Satu-Mare din 1711 a marcat de fapt un compromis între curtea de la Viena și Stări, astfel încât reglementarea esențialei probleme sociale a relațiilor dintre stăpân și țărani era lăsată pe seama Dietei Transilvaniei, care în 1714 stabilește pentru o jumătate de veac obligațiile țărănești la cel mai înalt nivel înregistrat vreodată⁶. În acest context, nici situația clerului românesc nu putea fi mai bună. De pildă, protopopul Atanasie din Năsăud cerea în 1722 magistratului din Bistrița să scutească măcar pe preoții săi de „porție” (dijme), deoarece nu aveau „sâmbrie ca alți preoți cari sântu prin țară, ce slujim satele fără sâmbrie”. Un an mai târziu, preoții din cele 22 sate de pe valea Rodnei se plâneau magistratului bistrițean că de vreo doi ani s-a încetățenit obiceiul de a lua diferite contribuții și de la fiii de preoți, cu toate că trăiau în aceeași gospodărie, cerând să fie scutiți, asemenea fiilor de juzi și de crainici⁷. Prin urmare, atât preoții, cât și feciorii acestora, dacă trăiau în aceeași gospodărie, trebuiau să dea dijme și să presteze diferite contribuții, la fel ca orice iobag de rând.

Deși episcopul greco-catolic Ioan Patachi a făcut demersuri la Viena pentru punerea în practică a privilegiilor clerului, iar sinodul din 1732 a pus problema scutirii preoților de taxe, dijme și onorarii datorate stăpânilor domeniali, sau de sarcini publice, stările Transilvaniei contestau, în virtutea tradiției, numărul mare de preoți români și situația terenurilor deținute de aceștia, încercând pe orice cale să limiteze scutirile la proprietățile ecleziastice. Chiar și în domeniul Făgăraș, bunăoară, o zonă considerată în general mai privilegiată, conscrierea din 1722 și apoi anchetele din 1733-1734, la care a fost implicat și viitorul episcop Micu Klein, indică referințe vagi la statutul preotului greco-catolic, ținându-se seama de alternarea dreptului de funcționare, deci și a scutirii lor de contribuție. Din cei 174 de preoți din domeniu Făgăraș la 1722, numai 107 erau recunoscuți în funcție și scutiți de plata contribuției militare, ceilalți 67 erau considerați supranumerali și impuși la contribuții. Cu

Ioan Aurel Pop, Thomas Nägler, Magzari András, Cluj-Napoca, 2005, p. 380-392. Pentru unii cercetătorii motivațiile economico-sociale ale Unirii au un caracter subsidiar chestiunii de ordin religios și moral. Vezi în acest sens, Gheorghe Gorun, *Experiența istorică a primului secol al existenței bisericii greco-catolice române*, în „300 de ani de la Unirea Bisericii românești din Transilvania cu Biserica Romei”, Cluj-Napoca, 2000, p. 169-175.

2 Vezi Paul Brusznowski, *Motivațiile politice ale interesului cardinalului Leopold von Kollonich față de români*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, tom 6/II, 2002, p. 57.

3 Greta-Monica Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, 2004, p. 35.

4 Ladislau Gyemánt, *Transilvania între anii 1690-1790*, în „Istoria româniei. Pagini transilvane”, Cluj-Napoca, 1994, p. 139.; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984, pp. 134-145.

5 Remus Cîmpeanu, Varga Attila, Anton Dörner, *În pragul Europei. Instituțiile Transilvaniei în epoca Prereformistă capitoul Sub zodia luminilor. Bisericile istorice din Banat, Partium și Transilvania în perioada Prereformistă (1700-1740)*, Cluj-Napoca, 2008, p. 155-162.

6 Ladislau Gyemánt, *op.cit.*, p. 141.

7 *Documente privitoare la istoria românilor*, edit. Eudoxiu Hurmuzaki, vol. XV, partea a II-a, București, 1913, p. 1592, 1605.

toate că în urbariul din 1726, întocmit pentru 35 de sate din Făgăraș, apar preoți români cu sesii întregi sau jumătăți de sesii, insuficiența proprietăților ecleziatice era o caracteristică, motiv pentru care s-a recurs la revendicări pentru scutirea de sarcini a terenurilor deținute în folosință de preoți ori moștenite. Încă înainte de instalarea în scaunul episcopal și apoi în calitate de episcop, Ioan Micu Klein a denunțat încălcarea sistematică a privilegiilor și imunităților clerului român prevăzute în primele două articole ale diplomei leopoldine din 1701, ridicând problema imposibilității reducerii numărului de preoților uniți din cauza mijloacelor de subzistență precare, dar și datorită exigențelor impuse de specificul cultului răsăritean⁸. Conscrierea confesională întocmită la dispoziția episcopului Micu Klein în 1733⁹, pentru a ilustra numărul credincioșilor și al preoților, precum și starea acestora, consemnează atât pe preoții greco-catolici, cât și pe cei ortodocși, împreună cu cantitatea de grâne și fân rezultată de pe sesia parohială. Deși majoritatea preoților, din totalul celor 3028¹⁰, au fost conscriși ca uniți în cele 1936 de localități cu populație românească (din care 795 cu populație mixtă), în ceea ce privește producția de pe sesia parohială nu există diferențe semnificative. În schimb, aproape o treime din numărul total al preoților sunt consemnați fără sesie parohială, mai ales în localitățile cu populație mixtă etnic, dar și în localitățile pur românești, unde slujeau mai mulți preoți. Producția pe sesia parohială, unde aceasta exista, varia foarte mult: de la 1 car de fân până la 30 de care de fân; de la 1 câblă cereale la 70 câble cereale, ceea ce ne ilustrează și mărimea sesiei sau a fragmentelor de sesie. Însă media producției se situa undeva la 6 care de fân și 14 câble de grâne. Conscrierea a cuprins toate localitățile din cele 44 de aridiaconate ale episcopiei greco-catolice de Făgăraș, cu excepția scaunelor Ciuc și Gheorgheni și a districtului Țării Bârsei¹¹. Acesta din urmă aparținea din 1728 de episcopia Râmnicului din Mitropolia ortodoxă a Ungrovlahiei¹². Probabil, la ordinul fiscalului, pentru a vedea situația preoților ortodocși din districtul Bârsei, s-a realizat o altă conscriere (aproximativ în aceeași perioadă) în 23 de sate și în suburbiile Brașovului (Șchei), conscriere care prezintă numele preotului, starea civilă, averea acestora, constând în șeptel (cai, boi, vaci, oi, stupi și porci) și numărul familiilor pe care le păstureau. Bunăoară, în Șchei trăiau 524 de familii ortodocși, păstorite de 5 preoți și de protopopul Flore. Pe lângă ajutorul acordat de enoriași, aceștia aveau gospodărie proprie. Numai protopopul Flore avea o turmă de 400 de oi, iar un alt preot din Șchei o turmă de 250 de oi. Preotul Stoica din Râșnov avea 2 vaci, 12 oi, 70 de stupi și 1 porc. Așadar, unii își rotunjeau veniturile de oierit, alții produceau miere. Dar cei mai mulți nu sunt consemnați cu mare avere, existând, mai ales în satele cu mai mulți preoți, chiar și fără avere, cum sunt cei patru preoți din Șapte Sate. În schimb, în zona Zărnești și Tohani, sate cu peste 6 preoți, majoritatea dețineau cel puțin 2 cai, 2 vaci și 2 porci, iar unii dintre ei și boi, oi și stupi¹³. Cu toate că Țara Bârsei a fost mereu o zonă prosperă pentru români, implicit și cler, nu mult diferită trebuie să fi fost situația și în alte zone cu populație dens românească. Desigur, starea materială a clerului nu putea fi comparată cu a omologilor din confesiunile recepte, care beneficiau de scutiri și subvenții din partea statului, căci, din averea ei, preoțimea românească trebuia să dea dijme și taxe, ceea ce îi diminua semnificativ din avut.

8 Greta-Monica Miron, *op.cit.*, pp. 125-135; David Prodan, *op.cit.*, pp. 151-186; Keith Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, Cluj-Napoca, 1987, pp. 36-42; Daniel Dumitran, *Contribuții privitoare la statutul clerului greco-catolic în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Cazul districtului Făgăraș*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, tom 6/II, 2002, pp. 142-152.

9 Ladislau Gyemánt, *Evoluția situației demografice a Transilvaniei în secolul XVIII*, în „Crisia”, XX, 1990, p. 180.

10 Natalia Giurgiu, *Trei conscripții din secolul al XVIII-lea privind populația românească din Transilvania*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia”. Fasciculus I, an 11 (1966), p. 61.

11 Vezi detalii în: *Izvoare de demografie istorică, vol. I., Secolul al XVIII-lea. Transilvania*, editate de Costin Feneșan, București, 1986, pp. 95-203.

12 Remus Cîmpeanu, Varga Attila, Anton Dörner, *În pragul Europei. Instituțiile Transilvaniei în epoca Prereformistă capitoul Sub zodia luminilor. Bisericile istorice din Banat, Partium și Transilvania în perioada Prereformistă (1700-1740)*, Cluj-Napoca, 2008, p. 170.

13 Vezi detalii în: *Izvoare de demografie istorică, vol. I., Secolul al XVIII-lea. Transilvania*, p. 204-207.

Trebuie menționat că până la mijlocul secolului al XVIII-lea, mai exact până la edictul de toleranță din 1759, Curtea de la Viena și Cancelaria Aulică maghiară i-au considerat pe toții românii din Transilvania ca fiind uniți¹⁴. De altfel, când episcopul Micu Klein se referea la starea materială mizeră a clerului unit îi avea în vedere și pe cei ortodocși. Iată cum descrie acesta, într-unul din memoriile, starea lor în comparație cu starea clerului catolic: *Preoții uniți nu se bucură de scutiunile clerului catolic, căci funcționarii statului și domnii de pământ îi prind, îi judecă și îi pedepsesc, iar pe soțiile și copiii lor îi aruncă în temnițe. Ei sunt siliți să plătească dijme până și preoților luterani și calvini, sare nu capătă și ei gratuit și trebuie să solvească și ei vama de pod și de piață. Astfel clerul a fost silit să-și câștige pâinea cea de toate zilele nu din păstorirea sufletelor, ci din lucrarea pământului, care tebuie să o facă cu mâinile și sudorile sale, întocmai ca orice alt țăran.* Silviu Dragomir, care citează acest fragment, are următorul comentariu: „ba în toial acestei lupte pe care o purta episcopul unit, dieta întrunită în toamna anului 1737 puse din nou 5000 de câble de bucate în sarcina preoților români, fără deosebire de unit și neunit, care încetase a se mai repartiza începând din 1699. Pe cât de insistent cerea Klein respectarea privilegiilor, pe atât de mult i se reduceau și drepturile pe care le avuse clerul unit mai înainte”¹⁵.

Îndepărtarea episcopului Micu Klein și izbucnirea mișcării proortodoxe a călugărului Visarion Sarai pe valea Mureșului și în sudul Transilvaniei¹⁶ au complicat situații bisericii unite. De aceea, simțind nevoia să încurajeze unirea, tânăra împărăteasă Maria Tereza a reafirmat în decretul din 1744 principiul conform căruia biserica unită trebuia să aibă aceleași drepturi, privilegii și imunități cu ale bisericii romano-catolice, iar prin decretul din 1745 a instituit funcția de protector suprem al clerului unit. Acesta trebuia să intervină pe lângă forurile laice pentru a determina respectarea scutirii de contribuții a clerului unit și tratamentul egal în justiție. Punerea în practică a acestor dispoziții s-a dovedit anevoioasă și adesea foarte dificilă. De asemenea, desemnare și împărțirea sesiilor ecleziatice pentru clerul unit în perioada 1747-1748 s-a dovedit de scurtă durată, căci în foarte scurt timp ele au fost recuperate de posesorii lor sau de săteni. De altfel, în urma mișcării lui Visarion Sarai, mulți preoții uniți au rămas fără pământul parohial și casa parohială. Repetatele memoriile la curtea imperială în scopul îmbunătățirii situației clerului unit, au determinat-o pe împărăteasă să dispună în 1759 mărirea porției canonice convenită preotului unit de la 9 la 20 de câble și de la 4 la 15 de care de fân, un stimulent material care le dădea, totuși, speranța într-o viață mai bună¹⁷. La mai puțin de o lună, în același an, Maria Tereza emite edictul de toleranță care se dovedea favorabil mai mult clerului unit. Libertatea exercitării credinței ortodoxe era condiționată nu numai de restituirea bisericilor către uniți, ci și de restituirea proprietăților bisericesti. Pentru că acest edict nu dădea satisfacție revendicărilor ortodocșilor, căroră li se promisese o episcopie în viitor, agitațiile au continuat cu mai mult avânt sub conducerea călugărului Sofronie de la Cioara. Pe lângă faptul că nu s-au mai restituit proprietățile clerului unit, mișcarea pornită din Apuseni de acest călugăr s-a extins și în restul Transilvaniei și cerea între altele ca bisericile luate de uniți să fie înapoiate ortodocșilor și să fie numit cât mai urgent un episcop ortodox pentru Ardeal. Împărăteasa a fost nevoită să proclame în martie 1760 înființarea unei episcopii pentru ortodocșii din Transilvania tot cu condiția restituirii proprietăților către clerul unit, iar în octombrie, pentru a pune capăt tensiunilor religioase din Transilvania, acceptă numirea efectivă a unui episcop pentru ortodocși în persoana lui Dionisie

14 Vezi detalii la Mihai Săsăujan, *Atitudinea cercurilor oficiale austriece față de ortodocșii din Transilvania, la mijlocul secolului al XVIII-lea, în baza actelor Consiliului aulic de război și a rapoartelor conferințelor ministeriale din Viena, în „Annales Universtatis Apulensis, Series Historica”, tom 11/II, 2007, pp. 234-233.*

15 Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I, Ediție și studiu introductiv de Sorin Șipoș, Oradea, 2007, p. 210.

16 *Ibidem*, pp. 214-244; Teodor V. Damșa, *Biserica greco-catolică din România în perspectivă istorică*, Timișoara, 1994, pp. 61-68.

17 Greta-Monica Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania în anii reformismului*, în „În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului terezian și Iozeфин (1740-1790)”, Coord. Remus Câmpeanu, Anca Câmpan, Cluj-Napoca, 2009, p. 102-103.

Novacovici, care va fi adus în provincie în martie 1761 de către generalul Bucow, însărcinat cu restabilirea ordinii și cu realizarea unei conscrieri generale confesionale. Deși covârșitor majoritari, ortodocșii au pierdut multe biserici, iar acolo unde comunitatea de greco-catolici era mică, trebuiau să le construiască capele¹⁸.

Odată cu instituționalizarea ortodoxiei, Biserica unită a trebuit să asiste la partajul patrimonial, la o reconfigurarea a terenurilor parohiale. Încercând, totuși, să sprijine unirea prin rescriptul imperial din 6 iulie 1761, împărăteasa a dispus ca în localitatea unde enoriașii s-au declarat ortodocși și preotul unit, pământul bisericesc să rămână în folosința acestuia până la moartea sa, după care putea fi revendicat fie de autoritățile comitatense, fie de către foștii posesori. Cu toate acestea, unele terenuri parohiale au fost ocupate de ortodocși, iar altele au fost reluate de foștii proprietari. Astfel, mulți dintre preoții uniți rămași fără credincioși sau cu foarte puțini nu-și puteau asigura traiul satisfăcător din veniturile ștolare, la fel cum mâna de lucru pentru zilele de clacă era foarte redusă. Confruntată cu imposibilitatea de a asigura un trai decent clerului său, episcopia greco-catolică de la Blaj a cerut, în decursul deceniului șapte, în repetate rânduri la Curtea de la Viena ca și preoții uniți să aibă un venit anual de 200 de florini și să beneficieze de dijme asemenea preoților catolici. Prin urmare, curtea vieneză a cerut în 1767 realizarea de către episcopie a unei conscrieri cu venitul anual al preoților uniți. Rezultatele au dezvăluit o situație destul de nefavorabilă: unii preoți nu aveau intravilan pe care să locuiască, nici pământ extravilan pe care să-l cultive, plătind astfel taxe la stăpânii de domenii de unde luau pământul în folosință. Cei mai mulți trăiau pe pământuri luate în arendă, puțini din pământurile lor moștenite, iar unii au plecat să lucreze în afara Transilvaniei, iar cei care nu mai erau în stare să muncească, ajungeau să cerșească. Pentru a sprijini biserica unită, încă vlăguită în urma revoltelor conduse de Sofronie, prin decretele imperiale din 13 ianuarie și 27 mai 1768 s-a decis să se acorde bisericii unite, cu titlul de ajutor, 10000 de florini renani. Erau primi pași spre acordarea salariului preoțimii unite, dar insistarea pe tema salarizării a redeschis problema numărului preoților beneficiari. Pentru început s-a propus acordarea unui salariu din visteria regală pentru cei lipsiți de avere proprie¹⁹.

Conscrierea confesională a generalului Bucow cuprinde și cantitatea de grâne și fân de pe pământul parohial, având în plus față de conscrierea din 1733 și consemnarea cantității vinului în vedre. Însă, lipsește unitatea de mărime a terenului parohial, pentru a ne face o imagine mai clară asupra producției obținute din acest teren. Au fost conscrise 2284 de localități, 8618 de biserici, 3618 de preoți și 777170 de locuitori²⁰. Datele adunate de către organele administrative și de către protopopi au fost centralizate de generalul Bukow și doi baroni austrieci. Acum s-a urmărit cu mai multă precizie situația confesională a românilor din Transilvania, dar și confesiunea preoților care-i păstoreau și ce biserici aveau. În schimb, când a venit vorba despre situația materială, reflectată în veniturile de pe sesia preoțească, nu s-a urmărit diferența specifică, probabil și pentru faptul că încă nu se făcea distincție între veniturile clerului ortodox și greco-catolic, venituri provenite cel mai adesea din cultivarea pământului parohial. În pofida acestui fapt, ele ne ajută să ne facem o imagine despre situația materială a clerului românesc, indiferent de confesiune, cu mențiunea că preoții greco-catolici au fost recenzați cu 885 mai mult decât cei ortodocși.

Dacă conscrierea efectuată din dispoziția episcopului Petru Pavel Aron în 1750 indică 540153 credincioși greco-catolici și abia 4065 de ortodocși (la care se pot adăuga 10000 de credincioși neconscriși din comitatul Hunedoara și districtul Hațeg, precum și 21754 de credincioși

18 Teodor V. Damșa, *op.cit.*, pp. 70-83; Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, pp. 217-220; Mirela Popa-Andrei, *Biserica ortodoxă din Transilvania în epoca reformismului austriac*, în „În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului terezian și Iozeфин (1740-1790)”, coord. Remus Câmpeanu, Anca Câmpian, Cluj-Napoca, 2009, p. 156-161.

19 Greta-Monica Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania în anii reformismului...*, p. 104-106.

20 Natalia Giurgiu, *op. cit.*, p. 61.

din Țara Bârsei), păstoriți de 2074 de preoți în funcție și 779 de cantori și alți 1152 de slujitori bisericești, Conscrierea lui Bucow indică numai 25212 de familii greco-catolici, păstorite de 2250 de preoți uniți, și 128403 de familii de ortodocși, păstorite de numai 1365 de preoți²¹. Raportat la numărul credincioșilor, preoții greco-catolici au primit mai multe biserici, respectiv 515, ele fiind atribuite în mod arbitrar uniților, chiar acolo unde erau în număr redus. Bunăoară în Alba Iulia, ambele biserici au fost cedate celor 7 preoți uniți, care păstreau numai 27 de familii, iar cele 298 de familii ortodoxe au rămas fără biserică. De asemenea, în 1172 de localități românești pur ortodoxe, cu 622 de preoți, existau alți 472 de preoți greco-catolici. Evident, ca și în cazul bisericilor, pământul parohial a fost atribuit mai ales clerului unit²², avându-se, probabil, în vedere faptul că cei ortodocși puteau fi sprijiniți de comunitatea mare de credincioși, atât în edificarea unor noi lăcașuri de cult, cât și în susținerea traiului. Așa cum arătam mai sus, în privința veniturilor de pe sesia parohială nu se face, în această conscripție, diferență între preotul greco-catolic și cel ortodox. De exemplu, în comitatul Alba, la cei 325 de preoți uniți (cu 3134 de familii) și 232 de preoți ortodocși (cu 14630 de familii), veniturile de pe sesiile parohiale erau: 2216 de câble de cereale, 978 de care de fân și 2172 de vedre de vin. În medie fiecare preot avea de pe sesia parohială 4 câble de cereale, 2 care de fân și 3 vedre de vin. Aceasta fiind totuși o zonă mai bogată, căci în domeniul Zlatna, cei 38 de preoți uniți (cu 92 de familii) și 28 de preoți ortodocși (cu 3978 de familii) veniturile de pe sesie erau abia de 8 câble cereale și numai 41 de care de fân, deci considerabil mai puțin (1/6 dintr-o câblă și 1 car jumătate de fân revenea unui preot) față de cei din comitatul Alba. În comitatul Turda, zonă cu potențial agricol, cei 216 de preoți uniți (cu 964 de familii) și 91 de preoți ortodocși (cu 9220 de familii) obțineau de pe sesia parohială 15492 de câble de cereale, 951 de care de fân și 78 de vedre de vin. Astfel, în medie un preot obținea peste 50 câble de cereale, peste 3 care de fân și aproape o jumătate de găleată de vin²³. Așadar, în funcție de zona unde se aflau sesiile parohiale, unii preoți puteau trăi de pe urma agriculturii, iar alții mai mult din creșterea animalelor.

În general, starea materială a clerului inferior era destul de precară. Documentele indică adeseori sărăcia ca un impediment serios în calea propășirii spirituale²⁴. Principalul mijloc de trai al preotului a rămas gospodăria sa țărănească, în care muncea împreună cu ceilalți membri ai familiei, la care se adauga, unde era cazul, și veniturile de pe sesia parohială, în special la preoții uniți. Însă, era obligat să plătească diferite dări către stat, ceva mai multe decât cei uniți. Abia mai târziu, la insistențele episcopului ortodox al Transilvaniei, Dionisie Novacovici, preoții ortodocși au fost scutiți și ei de „darea capului” (capitația). În același timp, erau îndatorați să plătească o taxă episcopilor, numită „dajdia vlădicească”. De asemenea, erau obligați să achite numeroase taxe protopopului: o piele de vulpe la instalarea în parohie, o dare anuală de 3 florini și numeroase daruri în produse. Preoții uniți erau și ei obligați să plătească diferite taxe către eparhie: la hirotonie, apoi o dare anuală de 1 florin către episcop, numită „catedratic”, precum și o taxă către notarul sau logofătul Episcopiei²⁵. Dar așa cum s-a arătat, mai cu seamă acolo unde preotul nu avea posibilități suficiente, enoriași trebuiau să-l întrețină. Soborul preoților din Brașov hotărâsc în 1751 asupra slujbelor și veniturilor preoților din Tohan, care ajunseseră la neînțelegere din această pricină. Prin urmare, cei 3 preoți mai vârstnici luau fiecare câte o parte, iar preotul tânăr numai jumătate²⁶. În 1757, când judele Brașovului emite un act de întărirea a preoților Stan Crăciun și Ion Chirică din Zărnești, le trasează și îndatoririle de sacerdoți (în fiecare zi să meargă la biserică și la casele enoriașilor să-i învețe legea

21 Ladislau Gyemánt, *Evoluția situației demografice ...*, p. 181-183.

22 Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 219.

23 *Izvoare de demografie istorică, vol. I., Secolul al XVIII-lea. Transilvania*, pp. 316-332.

24 Gutor Botond, *Situația preoțimii transilvănene în secolul al XVIII-lea*, în „Annales Universtatis Apulensis, Series Historica”, tom 6/I, 2002, p. 82.

25 Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 257-258.

26 *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Brașov*, vol. I (1521-1799), București, 1955, p. 93-95, doc. 467, 477.

pravoslavnică pe bătrâni și tineri, să slujească la biserică, cu rândul, câte o săptămână), dar le specifică să-și strângă veniturile după obicei²⁷. Înainte de numirea episcopului ortodox Dionisie Navacovici, preotul ortodox din sat putea fi întărit de autoritățile locale sau de stăpânul domeniului, ba chiar de autorități militare sau de vreun protopop. Preoții care nu erau înnobilați ori de condiție liberă nu puteau fi scutiți de datorii către stăpânul de domeniu, conform ordinelor Guberniului Transilvaniei. Așadar, el trebuia să muncească alături de credincioșii săi. De pildă, preotul Ioan din Măierile Sibiului muncea cu carul în pădure. Deși se plâneau că „nu pot birui cu porțile și cu dărdiile”, ei își rotunjeau veniturile din slujbele bisericesti, „pâni, adică pogăci”, „ferdele de mazăre” și alte legume și grâne, venitul „praznicului Botezului”, de la înmormântări și de la alte sărbători și slujbe. Pe de altă parte, deși episcopul Novacovici obține eliminarea taxei capitației pentru preoții hirotoniți de el, aceasta nu se aplica întocmai, fiind cerută mai apoi și pentru toți ceilalți slujitori ai bisericii: diac, sfânt, dascăl. etc.²⁸. În privința înzestrării preoților cu sesie parohială (sau porție canonică) se poate constata totuși o evoluție la mijlocul secolului al XVIII-lea față de conscrierea din 1733. Însă în ciuda ordinelor imperiale din 1735, 1743, 1746, 1748, nu toți preoții erau înzestrați cu porție canonică. În Nord-Estul Transilvaniei, bunăoară, la ancheta desfășurată după mișcarea lui Sofronie în 1761, s-a descoperit că nu toți preoții dețineau sesie parohială, iar alții nu aveau nici loc să-și construiască casa parohială, nici pământ arabil sau livadă, în timp ce unele erau donate de persoane private sau de Guberniu. Situația era mai complicată acolo unde existau mai mulți preoți, căci doar unul singur putea folosi pământul bisericii. Prin urmare, încă mulți preoți trebuiau să trăiască din propria gospodărie, inițial și ea supusă dărilor ca orice sesie iobăgească, precum și din veniturile obținute de la enoriași în schimbul serviciilor religioase. În instrucțiunile de realizare a conscrierii fiscale din 1750 s-a stabilit că pământurile aparținând bisericilor recepte, inclusiv a celor greco-catolice, să nu fie conscrise pentru că nu erau supuse impozitării, excepție făcând pământurile personale deținute de preot sau casele închiriate. Clerul românesc din Transilvania a luptat și pentru acordarea scutirii de impozite celor care slujeau în biserică alături de preot (cantor, sfânt etc). De pildă, episcopul Petru Pavel Aron reclama magistratului Bistriței faptul că unii membri ai familiilor de preoți au fost supuși impozitării, deși îndeplineau funcții preoțești. Pe de altă parte, ca urmare a unei anchete din 1750, magistratul Bistriței se plânga la Guberniu că membrii unor familii de preoți se sustrag impozitării, cu știința protopopului de la Năsăud, cu toate că, potrivit legii, beneficiau de scutire doar acei preoți care locuiau pe pământul bisericii. În acest sens, Guberniul a transmis mai multe ordine magistratului Bistriței ca să delimiteze porțiile canonice în toate satele pentru preoții greco-catolici, dar rezolvarea a fost amânată până după strângerea dărilor. La rândul lor, preoții refuzau să plătească taxa de folosire a pășunilor montane și impozite și dijme după pământurile cenzitare²⁹.

Cu toate aceste neajunsuri, spre deosebire de începutul secolului al XVIII-lea, la mijlocul acestui veac preoții erau printre cei mai bogați din sat, grație averilor achizionate în timp, în urma scutirilor, a veniturilor realizate de pe pământurile parohiale, ce nu erau supuse impozitării, și, bineînțeles, din veniturile realizate din oficierea slujbelor. Astfel, potrivit conscripției fiscale din 1750, de pildă, în districtul Bistriței, media suprafețelor de pământ și media numărului de animale deținute de un preot erau mai mari decât cele ce reveneau, în medie, unei gospodării țărănești din satele districtului. Un calcul al acestor medii a demonstrat că preotul deținea o suprafață de teren arabil și fânaș de aproape 3 ori mai mare decât un contribuabil român obișnuit, tot așa și animale de tracțiune sau oi, dar de 6 ori mai mulți porci și de 8 ori mai mulți stupi, în timp ce veniturile din morărit erau de 15 ori mai mari. Mai precis, unui preot îi revenea, în medie, peste 10 căble grâne pentru teren arabil, peste 8 care de fân, peste 3 boi de calitate inferioară, peste 23 de oi, peste 3 porci și aproape 5 stupi. Existau și cazuri de preoți foarte săraci, cum era cel din Suplai, lipsit total de

27 *Ibidem*, p. 100, doc. 505.

28 N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, ediție critică de I. Oprișan, București, 2007, p. 212-214.

29 Florin Valeriu Mureșan, *Satul românesc din Nord-Estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, 2005, p. 263-265.

avere mobilă și imobilă, sau cel din Găureni, mai sărac decât cantorul din sat³⁰. Patenta imperială din 1762 stabilea stola pe care urma să o primească preoții de la credincioși, dar în ceea ce-i privea pe preoții ortodocși preciza că aceștia vor fi întreținuți numai de popor (adică și din încasarea stolei), fiind scutiți numai de darea capitației, iar porțile canonice primite de la cineva nu erau scutite de contribuție³¹.

Recunoșterea episcopiei ortodoxe a Transilvaniei și numirea episcopului Dionisie Novacovici a trebuit să aducă în optica Curții de la Viena și alinierea acesteia la standardele de funcționare a celorlalte biserici. Debutul a fost conscrierea credincioșilor și fixarea clară a jurisdicției, încheiate în februarie 1766, iar mai apoi conscrierea slujitorilor altarelor finalizată în octombrie 1767. Ultima urmărea reformarea numerică a clerului, căci rubricile consemnau pe lângă numele și domiciliul preotului, data hirotonirii și ierarhul care la hirotonit și pentru care parohie și la recomandarea cui. De fapt, era vorba de verificarea canonică a preoților ortodocși, iar toți care nu puteau prezenta pe loc actele de hirotonire sau aveau antecedente în confruntarea cu autoritățile sau biserica greco-catolică, urmau să fie caterisiți și trecuți în rândul țăranilor. Acționând la ordinul statului, episcopul a efectuat o operațiune de curățenie în rândul clerului, căci Guberniul prin acordarea scutirii dării capitației (darea capului) pentru preoții ortodocși își institua și dreptul de control asupra clerului. La final, din totalul celor 1224 de preoți ortodocși conscriși, au fost declarații ca supranumerali numai 84 de preoți și aceștia în protopopiatele din districtele Sibiu și Brașov, iar 202 de preoți neconfirmați au fost trecuți în rândul țăranilor³². Așadar, dacă statul austriac a acordat scutiri și clerului ortodox, a căutat ca acestea să fie aplicate la un număr cât mai redus, având în vedere că preoțimea ortodoxă era numeroasă. În părțile vestice, Congresul Național Iliric din 1777 propune limitarea numărului de preoți dintr-o localitate, idee preluată în Rescriptul declarator și în Edictul de toleranță a împăratului Iosif al II-lea. Potrivit acestor reglementări, un preot paroh putea să slujească la minimum 100 de case, criteriu care nu s-a respectat ad literam³³. Totuși, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, reformele implementate de Imperiul Habsburgic au cuprins și biserica ortodoxă din Transilvania și Ungaria, care nu numai că și-a consolidat capacitatea administrativă, dar slujitorii ei, prin avantajele create, trebuiau să devină, ca și clerul celorlalte confesiuni, o adevărată elită în comunități, în măsură să răspundă prompt și eficient la directivele unui stat în plin proces de modernizare³⁴.

Preoțimea din Crișana avea o situație puțin diferită de cea din Transilvania, deoarece aici s-au suprapus diplomele leopoldine privind unirea cu privilegiile ilirice acordate de același împărat mitropoliților ortodocși de la Carloviț. În cadrul contraofensivei austriece, când generalul Piccolomini a ocupat Ipekul, patriarhul Arsenie al III-lea Cernoievici al Ipekului a trecut de partea imperialilor, reușind prin influența lui să-i revolte pe sârbii și albanezii ortodocși împotriva otomanilor. Dar cum turcii au început să recâștige teritoriile, împăratul Leopold, nevoit să obțină adeziunea popoarelor din Balcani, la 6 aprilie 1690, le adresează o proclamație prin care-i invită să se alăture în lupta antiotomană, în schimbul garantării unor privilegii. Contraofensiva otomană a obligat pe patriarhul Arsenie, în fruntea unor grupuri masive de populație din Macedonia și Serbia, să treacă Dunărea în primăvara anului 1690 și să se așeze în jurul Belgradului. Aici a convocat un mare sobor „bisericesc și lumesc”, cerând deschis autonomia bisericii sârbe. În acest scop, episcopul

30 *Ibidem*, p. 265-266.

31 Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau starea românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902, p. 248.

32 *Izvoare de demografie istorică, vol. I., Secolul al XVIII-lea. Transilvania*, pp. 374-411; Keith Hitchins, Ioan N. Beju, *Conscripția clerului ortodox transilvan din 1767*, în „Mitropolia Ardealului”, XXIX, nr. 7-8, 1984, p. 534-538; idem, *Statistica românilor ortodocși din Transilvania din anul 1766*, în „Mitropolia Ardealului”, XXII, nr. 7-9, 1977, pp. 514-551.

33 Vezi detalii la Cristian Apati, *Statul austriac și biserica ortodoxă din Transilvania și Ungaria în efortul de modernizare a lumii românești (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea-primele decenii ale secolului al XIX-lea)*, Oradea, 2015, p. 50-52.

34 Detalii la *Ibidem*, pp. 277-283.

Isaia Diacovici al Ienopolei a fost trimis la Viena pentru a dobândi garanția împăratului asupra autonomiei. Rezultatul tratatelor a fost concretizat prin diploma semnată de acesta în 21 august 1690. Creșterea pericolului otoman a făcut ca refugiații să se deplaseze mai spre nord-vest, împăratul acceptând stabilirea lor în sudul Ungariei, mai ales că avea nevoie de ei în apărarea graniței de pe Tisa și Mureș. Drept recompensă, împăratul Leopold I reînnoiește la 20 august 1691 prevederile din anul precedent și le întărește în 4 martie 1695 sub denumirea de *privilegiu ilirice*. Acestea prevedeau dreptul de a folosi vechiul calendar, dreptul de a alege arhiepiscopi, dreptul ca patriarhul să numească episcopi, dreptul de a construi bisericii și de a le înzestra cu posesii, dreptul episcopilor de a efectua vizitații canonice. Privilegiile au fost completate cu dispozițiile împăratului privind scutirea populației sârbești de toate impozitele și birurile, de dijma acordată clerului catolic. Tot prin diploma din 4 martie 1695 s-au instituit 7 episcopii sufragane, din care 3 existau (Timișoara-Lipova, Vârșeț, Buda) și patru se înființau (Oradea-Jegar, Seghedin, Mohaci-Sighet, Carloviț). La 28 iunie 1695 s-a solicitat și confirmarea celor 7 episcopi. La Oradea a fost numit Efreim Beniamin, iar la Timișoara Isaia Diacovici. Astfel, patriarhul Arsenie i-a luat și pe români sub protecția sa, intitulându-se mitropolit al sârbilor și românilor, fapt pentru care mai târziu mitropolii sârbi vor manifesta un interes deosebit și pentru românii din Ardeal³⁵. Întrucât Timișoara se afla sub ocupație otomană, Isaia Diacovici s-a stabilit în cartierul sârbesc din Arad, unde în 1706 va înființa episcopia în locul celei din Oradea, a cărei episcop Efreim Beniamin, acceptând unirea, a fost numit de către cardinalul Kolonich episcop vicar peste sârbi uniți din Ungaria³⁶. Pe timpul răscoalei antihabsburgice a lui Francis Rákóczi al II-lea mai este amintit un episcop ortodox la Oradea, Petru Hristofor (1708-1712), care se afla în strânse legături cu mitropolitul Țării Românești, unde probabil a fost hirotonit. Astfel, în 1711, când vicarul episcopului catolic de Oradea, propaga unirea în ținutul Beiușului, locuitorii de acolo l-au îndemnat să aducă scrisori de recomandare de la mitropolitul Antim Ivireanu, dacă vrea să fie recunoscut de ei. Lipsită ulterior de ierarhi proprii, biserica ortodoxă din Bihor intră sub jurisdicția episcopilor sârbi de la Arad³⁷. Astfel, clerul și enoriașii au ajuns să fie disputați de biserica catolică și de cea ortodoxă sârbă. În 1727, când conflictul dintre cele două biserici se acutizase, marea adunare populară a românilor, ținută în vara aceluiași an, a cerut comitatului printr-un memoriu să fie reinstalat un episcop de „legea noastră”³⁸. Mai târziu, episcopul de Arad, Sinesie Jivanovici, considerând că eparhia sa are o jurisdicție prea extinsă, a militat pentru reînființarea episcopiei la Oradea-Velența. În 1760 avea deja promisiunea cancelariei imperiale și a obținut autorizația pentru ridicarea unei bisericii catedrale în Velența, dar la intervenția episcopului latin de Oradea, care arăta curții de la Viena că acest fapt ar însemna sfârșitul uniației în Bihor, promisiunea a fost amânată³⁹. Prin urmare, prozelitismul pentru unirea clerului și credincioșilor români din Bihor avea să întâmpine rezistență, căci episcopii de la Arad au invocat adeseori prevederile privilegiilor ilirice și pentru bihoreni.

Unirea susținută de Curtea de la Viena, spre deosebire de Ardeal, găsea în Bihor un puternic sprijin în Episcopia și Capitlul romano-catolic din Oradea, care dețineau mai bine de jumătate din teritoriul comitatului Bihor, mai ales în zona dominată de români, iar episcopul era, totodată, și comitele suprem al comitatului. La început, prozelitismul s-a manifestat mai prudent. Primul episcop latin de după restaurație, Augustin Benkovici îi invita pe preoții români din Oradea și împrejurimi la procesiuni comune, urmate de agape îmbelșugate, cerându-le să se supună unei

35 Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie, cultură, mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 54-56. (în continuare *Episcopia Aradului...*)

36 *Ibidem*, p. 60; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 245.

37 Gheorghe Lițiu, *Biserica ortodoxă română din eparhia Oradea din veacul al XVIII-lea până în zilele noastre*, în „Trepte vechi și noi în istoria Eparhiei Oradea. Mărturii și Evocări”, Oradea, 1980, p. 166-167; Ștefan Lupșă, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, Oradea, 1935, p. 32.

38 Nicolae Firu, *Biserica românească din Bihor în luptă cu unirea (1700-1750)*, Caransenbeș, 1913, p. 20.

39 Pr. Dr. Pavel Vesa, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)*, Arad, 2013, p. 35. (în continuare *Eparhia Aradului...*)

jurisdicții confuze, mai întâi în calitatea lui de comite suprem și apoi de episcop al recent reînviatului episcopii catolice⁴⁰. Evident sedisvacanța scaunului vlădicesc al Bihorului, după Efem Beniamin și pe urmă Petru Hristofor, a fost speculată și chiar întreținută de autoritățile laice și bisericești catolice în vederea implementării unirii.

În 1701, împăratul Leopold I a decis ca toți preoții români din Bihor, fie ei uniți sau ortodocși, să fie trecuți sub jurisdicția episcopului latin de Oradea. Cu toate acestea, propagarea unirii de către vicarul catolic în părțile Beiușului nu a fost bine primită. În schimb, bine primit de românii bihoreni în timpul unei vizitații canonice în Bihor, efectuată în 1714, noul episcop al Aradului, Ioanichie Martinovici, avea să fie arestat din ordinul autorităților comitatense. Pentru a scăpa a semnat în secret o mărturisire de credință catolică în fața vicarului catolic Kebell Mihail, cu condiția să o facă publică după eliberare⁴¹. În urma acestei mărturisiri, papa Clement al XI îi acordă acestuia în 1715 dezlegare de cenzurile ecleziazice și îi întărește jurisdicția peste credincioși români uniți din Bihor, Arad și Zarand. Totuși, mărturisirea a fost numai formală, deoarece a rămas pe mai departe episcop ortodox la Arad, iar urmașul său a pretins jurisdicția asupra Bihorului și pentru faptul că aceasta îi fusese recunoscută anterior de papă și de împărat⁴². S-a spus despre acest episcop că și-a cedat jurisdicția Bihorului în schimbul unei sume globale ce reprezenta florinul pe care fiecare preot îl datora episcopului său⁴³.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, biserica greco-catolică din Bihor s-a aflat sub jurisdicția directă a episcopiei romano-catolice de Oradea, astfel încât din punct de vedere administrativ, biserica unită funcționa sub autoritatea episcopului catolic. Structura organizatorică a bisericii unite a fost întemeiată de preotul misionar Paul László, numit în 1713 de către episcopul latin Emerik Csáky arhidiacon al românilor uniți din dieceza catolică de Oradea⁴⁴. În cadrul episcopiei catolice s-a făcut distincția între cei de rit latin și cei de rit grec. De aceea, Paul László a fost intitulat și numit arhidiacon pentru cei de rit grec (*ritus graeci arhidiaconus*)⁴⁵. Toate conscrierile confesionale realizate acum în cadrul episcopiei catolice menționează separat pe preoții de rit grec. La ordinul episcopului catolic, Paul László realizează și el o conscriere în anii 1724-1725, despre *presbiterorum graeci ritus*⁴⁶. Vizitația conscrie patru districte arhidiaconale (Beiuș, Oradea, Lakság (Eriu), Crișul Repede) care nu corespund nici organizării administrative laice, nici organizării diecezei latine de Oradea. La Beiuș a vizitat 50 parohii, la Oradea 19, în districtul Eriului 4 și în Districtul Crișul Repede 5, dar nu toți preoții erau dispuși să accepte unirea⁴⁷. Astfel, protopopul greco-catolic Mihail, alături de alți preoți uniți se adresează în 8 mai 1724 episcopului ortodox Sofronie de la Arad să intervină pentru a-i lua sub protecția și jurisdicția sa, chiar dacă vor trebui să cheltuie din toată sărăcia lor. În august, episcopul trimite pastorale către protopopul ortodox Gheorghe din Beiuș pentru a rezista în credința pravoslavnică, până când vor primi scrisoare cu pecete din partea autorităților, scop în care a cerut și sprijinul mitropolitului de la Carloviț⁴⁸. O rezistență dârză împotriva propagării unirii a dus și vicarul ortodox de la Oradea, care-i amenința cu aspre pedepse pe toți preoții care acceptau unirea⁴⁹. Acesta a dat o circulară către toți preoții, anunțând că Paul László dorea să-i catolicizeze și

40 Ștefan Lupșa, *op.cit.*, p. 31-32; Gheorghe Lițiu, *op.cit.*, p. 165.

41 Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 245. Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 68.

42 Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari (1777-1927)*, Oradea, 1930, p. 16; Eugen Glück, *Contribuții cu privire la confesiunea catolică a episcopului orădean Ioanichie Martinovici*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catolica”. XLIV, 1, 1999, pp. 74-80.

43 Gheorghe Lițiu, *op.cit.*, p. 167.

44 Vezi despre activitatea acestuia la Iacob Radu, *op.cit.*, p. 15-17.

45 Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea. Contribuții monografice*, Oradea, 2000, p. 41.

46 Vizitația canonică este transpusă în traducere ca anexă I la Ioan Godea, *Biserici de lemn din România (Nord-Vestul Transilvaniei)*, București, 1996, p. 131-134.

47 *Ibidem*; Iudita Călușer, *op. cit.*, 42-43.

48 Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 70.

49 Ștefan Lupșa, *op.cit.*, p. 33.

astfel, pe când acesta din urmă a convocat o adunarea preoțească la 24 august 1724, nu a luat parte nici un protopop⁵⁰. Efortul lui Paul Laszlo de a edifica unirea în Bihor s-a lovit la început și de încercările episcopiei catolice de a impune dijma bisericească între români, una dintre alternativele consolidării economice a eparhiei latine, sleită de mai bine de un secol de Protestantism, ceea ce a condus la mișcările sociale puternice în partea de nord a Bihorului⁵¹. Astfel, până prin anii 1725 starea materială a preoților ortodocși și uniți din Bihor nu a cunoscut vreo diferență substanțială, mai ales din cauza faptului că încă nu se făcuse o distincție clară între clerul aparținând acestor confesiuni. De pildă, așa cum am văzut, protopopul greco-catolic Mihail, se plânge episcopului ortodox de la Arad, în 8 mai 1724, că el și preoții săi erau sărmani.

Pentru a-i atrage la unire, episcopul romano-catolic Emerik Csaky a decis să-i elibereze pe toți preoții uniți de sarcinile și obligațiile iobăgești, iar pe cei săraci sau lipsiți de parohie și enoriași să-i ajute cu bani și îmbrăcăminte⁵². Dar noul episcop de Arad, Vichentie Ioanovici, care avea prieteni influenți în Consiliul de Război, a obținut dreptul de a efectua vizite canonice în Bihor, însoțit chiar de escort militară, mai ales că în decembrie 1726 s-a înregistrat un memoriu la cancelaria aulică privind persecutarea ortodocșilor din Bihor. Cu toată opoziția autorităților comitatense și a episcopului latin, în următorii doi ani acesta a vizitat satele din Bihor, dar s-a instituit și o comisie centrală care să stabilească raportul confesional între românii bihoreni. Adunarea protopopilor de la Oradea din 1727 a hotărât recunoașterea episcopului de Arad, iar protopopi de la Beiuș, Ceica, Pomezău, Cefa, Lunca și Peștiș și s-au spus definitiv, afirmând că mai bine mor decât să fie uniți. De asemenea, comisia a constatat că toți români se declarau ortodocși. În acest context, autoritățile au poruncit protopopilor ortodocși să nu mai execute nicio dispoziție a episcopului din Arad, altfel vor fi pedepsiți cu o amendă de 500 de florini. La rândul său, Consiliul de Război a cerut episcopului de Arad să nu împiedice unirea și să nu procedeze la presiuni religioase publice. În fine, la sugestiile împăratului s-a ajuns ca în 1730 să se încheie un acord între episcopul de Arad și prelatul catolic de la Oradea, primul primind dreptul de a efectua vizite canonice în Bihor numai cu acordul celui din urmă și dreptul de a numi un vicar ortodox la Oradea. Episcopului catolic de Oradea i s-a promis că nu vor mai fi numiți alți episcopi de Arad cu jurisdicție peste Bihor⁵³. În martie 1728, episcopul Vichentie Ioanovici, a încheiat un legământ în localitatea Sâmbăta din Bihor cu clerul și credincioșii ortodocși bihoreni, prin care, în afară de acoperirea cheltuielilor făcute la Curtea de la Viena pentru apărarea credinței ortodoxe în Bihor, episcopul se angajează, sub jurământ, că atât el cât și urmașii lui în scaunul vlădicesc să nu pretindă ca dare într-un an mai mult de 7 măriiași (crăițari) de la preotul paroh și 4 măriiași de la credincioși din fiecare sat⁵⁴. Prin urmare, episcopul de Arad, obținând adeziunea quasitotală a clerului și enoriașilor a dorit, bineînțeles la solicitarea acestora, să nu-i împovăreze cu taxe episcopale. A urmat la Arad, în februarie 1730, stabilirea și reglementarea veniturilor clerului din eparhie, firește cu scopul de a îmbunătăți starea materială a clerului, care, în concepția iluministă de inspirație tridentină, trebuia să se ocupe în principal de serviciile religioase și educative destinate enoriașilor. Veniturile se percepeau, totuși, diferențiat, în funcție de posibilitățile credinciosului. De la cel înstărit cu o gospodărie, preotul urma să primească anual 1 baniță de grâu și 1 baniță de orz, de mei sau de cucuruz; de la cel mijlocas numai 1 baniță de grâu, iar nevoiașul care nu avea boi 2 banițe de cucuruz. Cel care avea plug trebuia să are preotului o zi, cel fără plug, trebuia să secere o zi, iar cei cu car trebuiau să transporte un car de lemne. Pentru serviciile religioase astfel: la botez cum va vrea nașul, însă la cununie dacă era prima oară câte 2 crăițari, sumă care se dubla

50 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 16.

51 Vezi detalii la Virgil Maxim, *Mișcări sociale la românii bihoreni de pe Valea Barcăului și Districtul Luncii (1692-1723)*, în „Lucrări științifice. Seria Istorie”, Institutul Pedagogic, Oradea, 1973, pp. 57-64.

52 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 16.

53 Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 71-72; Ștefan Lupșa, *op. cit.*, p. 33; Nicolae Firu, *op. cit.*, p. 17-27, 42-43.

54 *Documente privitoare la Mitropolia Banatului*, edit. I. D. Suci, Radu Constantinesc, Timișoara, 1980, pp. 167-170.

sau tripla dacă credinciosul repeta acest ritual, iar dacă era împotriva pravilei chiar 4 florini de la cel bogat, în timp ce enoriașul sărman se putea înțelege cu preotul. La înmormântare, se presta tot în funcție de starea credinciosului: cel bogat 4 florini, cel sărac 3 florini, iar cel foarte sărac la înțelegere cu preotul. Pentru copiii născuți morți și pentru cei decedați până la 7 ani se percepeau numai 2 crăițari. Pentru mirungere se percepea 1 crăițar. De asemenea, și rugăciunile efectuate cu alte ocazii la sărbători pentru un credincios anume trebuiau răsplătite în bani preotului. Pe lângă toate acestea, preotul nu era obligat să-și asume sarcinile spirituale în parohie, dacă satul nu oferea preotului o bucată de pământ, pe care să o cultive pentru sine și familia sa; la fel și dacă biserica nu avea sfânt care să se îngrijească de biserică ușurând sarcina preotului, iar când acesta exista, trebuia să fie scutit de darea domnească. De asemenea, trebuiau scutiți de orice dare tatăl sau frații cu care preotul trăia în gospodărie, iar, în lipsa lor, un credincios din sat care trebuia să îngrijească de casa și gospodăria preotului, în scopul eliberării acestuia de sarcini suplimentare pentru a-și eficientiza activitatea pastorală. Aceste reglementări au fost încuviințate de Siegmund Edelsbacher din partea Cămarii și aduse la cunoștință administratorilor de domenii nobiliare⁵⁵. Firește, ele izvorau din privilegiile ilirice și trebuiau să asigure preotului un trai decent, dar nu au fost aplicate în litera lor, mai cu seamă în Bihor unde erau lezate de politica statului austriac de implementare a unirii religioase. Comitatul Bihor, asemenea principatului Transilvaniei, a fost considerat până la mijlocul secolului al XVIII-lea de către curtea de la Viena ca teritoriu confesional al bisericii greco-catolice românești și al rutenilor uniți cu Biserica Romei. De aceea, mult timp, episcopilor ortodocși de Arad li s-au refuzat dreptul de a face vizite canonice la românii bihoreni. În 1732, comitatele din nord-vest, prin decret imperial, vor fi desprinse de Transilvania și unite cu Ungaria, doar Hălmagiu rămânând în vechiul principat⁵⁶.

Deși în conscripția populației Ungariei din 1720, preoții și învățătorii ortodocși nu au fost trecuți între contribuabili, fiind scutiți de dări, stăpânii de domeniu ignorau de cele mai multe ori acest aspect. Și așa scutirea de dări și de robotă se aplica numai preoților în funcții (parohii). Pe urmă, dieta din Bratislava, în 1721-1723, încearcă să restrângă scutirea de dări a preoților ortodocși numai pentru sesiile parohiale. Baza întreținerii preotului rămânea în continuare gospodăria sa, ajutat uneori de sat în schimbul stolei, dacă exista astfel de înțelegere. Mai putea primi de la fiecare familie de credincioși o anumită cantitate de grâne. În 1732, de pildă, aceasta s-a fixat la 2 măsuri de grâu sau porumb, în total câte 24 de ocale pe an, în valoare de 6-12 florini, în timp ce preotul catolic avea un salariu de la stat de la 150 de florini în sus. Nu întotdeauna putea să adune aceste obligații ale credincioșilor, de multe ori și ei nevoiași, căci mai avea de încasat și taxele anuale pentru episcopie, care din 1711 se percepeau în bani: 30 de crăițari pentru sidoxie și 7 crăițari darea fumului, pe fiecare casă. De asemenea, episcopul, ca în Ardeal, încasa de la preoți taxe pentru singhelie, vizitații canonice, sfințirea bisericilor, pentru antimise, mir și dispense. La 24 ianuarie 1746, comitatul Arad fixează veniturile și scutirile preoților ortodocși în felul următor: anual 1 vică de grâu sau porumb de casă bogată și o jumătate de cea săracă; lucratul sesiei parohiale; lemne pentru foc, precum și scutiri de toate dările și sarcinile publice pentru paroh, părinții și frații săi, care trăiau sub același acoperiș cu el. Pentru sfeștanie preotul putea percepe 100 de crăițari, pentru citirea Psaltirei, parastas și dezlegări de mort 1 florin, însă sărindarele se interzic, în ciuda protestului făcut de episcopul Isaia Antonovici⁵⁷. Aceste venituri nu le garanta câtuși de puțin îmbunătățirea situației materiale și în niciun caz nu puteau visa la situația clerului catolic, căci starea lor socială nu le permitea. O conscriere din anul 1746, efectuată în 22 de sate de pe Valea Crișului Alb îi găsește pe cei 35 de preoți români în rândul iobagilor și jelerilor. E drept, 31 erau trecuți în rândul iobagilor înstăriți, care dețineau o sesie colonială și vite, unul era în rândul iobagilor mai săraci și 3 erau jeleri, fără nicio avere imposabilă. Cu toate acestea, cei 35 de preoți dețineau 50 de boi, 37 de vaci, 15 cai, 17 junci,

55 *Ibidem*, p. 171-173.

56 Emanuel Turczynski, *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen nationsbildung*, Düsseldorf, 1976, p. 79-80.

57 Pr. Dr. Pavel Vesa, *Eparhia Aradului...*, p. 89-91; *Documente privitoare la Mitropolia Banatului*, p. 190.

5 oi, 75 de porci și 3 capre. Preotul Mihai din Chier avea 3 sape de vie, iar preoții Simion din Finiș și George din Donceni câte 2 coșnițe de albine. Pe lângă preotul din Chier, încă 3 preoți dețineau câte un cazan de fiert țuică, iar alți 2 preoți erau înregistrați ca și coproprietari de mori cu alți săteni. Dintre cei 3 preoți jeleri, unul nu avea niciun fel de avere, altul doar o vacă, ci numai Popa Dan din Văsoaia era înregistrat cu 2 vaci, 2 junci, 5 oi, 1 porc, 6/8 câble de semănături. Cei mai înstăriți preoți iobagi aveau în medie 2-4 boi, 2 vaci, 1 cal, 3-5 porci, 5-8 câble de porumb. Mulți preoți iobagi aveau o stare materială mai rea decât a enoriașilor, așa cum era și cazul preotului Marian din Almaș, care nu avea niciun fel de avere⁵⁸. În 22 septembrie 1753, împărăteasa Maria Terezia confirmă *Norma Stolară* pentru întreg clerul și poporul iliric, sârb și român, fixat în Congresul Național Bisericesc din Carloviț în 24 martie 1752. Potrivit acesteia, stola episcopului se compunea din taxe luate de la cununie, în funcție de câte cununii avea credinciosul și cel vădov. Astfel, la prima cununie se percepea 1 florin renan, taxă care se dubla și tripla pentru a doua și a treia cununie, iar de la vădov se lua mai mult, însă și de la el în funcție de avere. La aceste taxe se adăugau 5 cruceri/crăițari pe an de fiecare casă. De asemenea, în timpul vizitației canonice putea să primească milostenie, atât cât considerau credincioșii, ori să primească donații prin testament, autentificat de notar. Preotul paroh primea o plată anuală de la fiecare casă de credincioși după averea ei, începând cu 0,30 florini sau 15 ocale de grâu. Apoi, din diversele servicii religioase, în afara de cununie care se cuvenea episcopului. La botez cât dorea nașul, înmormântarea după averea mortului, începând de la 0,80 florini, chiar și gratis pentru cel sărac; sfeștania 12 crăițari, iar în fiecare duminică din an 4,25 florini; o liturghie sau maslu 28 de crăițari, parastas 1,14 florini; citirea întregii Psaltiri 1,75 florini, rugăciuni către Maica Domnului 12 crăițari etc. Stolarul era însă provizoriu, împărăteasa putând să-l modifice oricând. Trebuia, în schimb, să fie respectat de întreg clerul și credincioșii, sub pedeapsa încălcării acestuia. De aceea, a fost adus la cunoștință în fiecare localitate cu ortodocși, fiind transmis și autorităților comitatense pentru a supraveghea respectarea lui⁵⁹.

Încercările repetate ale episcopului Sinesie Jivanovici și ale mitropolitului din Carloviț de a scuti de dijme și none pe preoți se lovea de împotririle mării nobilimi latifundiare. În 16 martie 1757, guvernul de la Pojon ordonă comitatului Arad să interzică administratorului domeniului de Modena orice inovație la încasarea nonelor și dijmelor. După 11 zile îi readuce la cunoștință ordinul, cu mențiunea că a fost edictat de însăși împărăteasa Maria Terezia, la plângerea mitropolitului din Carloviț că pe domeniul de Modena preoții ortodocși erau impuși la none și dijme. Nemulțumit, administratorul domeniului protestează și la episcopul Sinesie Jivanovici, cerând menținerea perceperii nonei și dijmei de la preoții la quantumul stabilit înaintea interdicției⁶⁰. Conflictul cu Ducele de Modena era mai vechi, acesta fiind nemulțumit și de faptul că în timpul vizitațiilor canonice episcopul aduna însemnate venituri de la credincioși spre paguba domeniului și fiscului, care nu mai puteau solicita contribuții mari de la aceștia⁶¹. Totuși, strădaniile episcopului de Arad au avut ca rezultat publicarea decretului imperial în mai 1757, prin care se aprobă, conform privilegiilor ilirice, scutirea definitivă a clerului ortodox de contribuții către administratorii domeniali. Deși protestul acestora a rămas fără ecou în plan legislativ, în fapt, când se ivea prilejul, încercau să abuzeze. De pildă, preotul paroh din Nădlag, se plânge că, la 30 octombrie 1758, administratorii domeniului au îndrăznit să-i ia dijma din stupi⁶².

Istoriografia privilegiilor ilirice a stabilit că în perioada 1690-1740 mitropolia de la Carloviț, titulara acestor privilegii (în diplomele imperiale se preciza că sunt destinate numai națiunii sârbe) a încercat să-și extindă influența și autoritatea asupra tuturor popoarelor ortodoxe din monarhia

58 *Ibidem*, p. 91; Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare*, Arad, 1940, pp. 48-273 (anexe).

59 Augustin Bunea, *op.cit.*, p. 92-93; Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 300.

60 Pr. Dr. Pavel Vesa, *Eparhia Aradului...*, p. 94

61 Vezi detalii la: *Ibidem*, p. 99-103.

62 *Ibidem*, p. 88-89.

habsburgică, o monarhie care promova Contrareforma catolică. Mitropolia sârbă a trebuit să lupte permanent pentru a beneficia de garantarea și aplicarea integrală a privilegiilor în forma inițială, căci extinderea acestora nu însemna și funcționalitatea lor imediată sau totală, fiindcă ele se ciocneau adeseori de stări, ordine și națiuni înzestrate cu alte privilegii de ordin social sau politic, restrictive pentru cele bisericești. De pildă, nobilimea și forurile politice maghiare țineau o permanentă opoziție față de regimul privilegiile ilirice, pe care le declarau neconstituționale pentru faptul că nu au fost promulgate sau confirmate de dietă. Acesta era și motivul pentru care mitropolia a urmărit consecvent, în tot secolul al XVIII-lea, încorporarea privilegiilor în legislația dietală, pentru a fi astfel în concordanță din punct de vedere juridic cu constituționalismul feudal maghiar. Dacă în Banat privilegiile nu au întâmpinat nicio rezistență, căci provincia era dependentă juridic direct de împărat și aici erau excluse stările privilegiate, în celelalte provincii locuite de români situația a fost mai complicată, deoarece drepturile care decurgeau din privilegiile ilirice nu au fost recunoscute. Pe de altă parte, în fața prozelitismului catolic, extinderea privilegiilor ilirice a condus la dispute confesionale. Treptat, pe măsură ce ierarhia sârbă crește în influență și își asuma și valențe politice sau de ordin administrativ, puterea centrală manifestă tendințe de limitare a exercitării privilegiilor ilirice, mai ales după ce în 1738 se stabilizează granița de sud și pericolul otoman trece în plan secund⁶³. Totuși, rațiunile pentru care Curtea de la Viena a acordat privilegiile ilirice rămân valabile și la mijlocul secolului al XVIII-lea, chiar dacă reformismul impus de împărăteasa Maria Terezia încerca să reducă forța juridică a privilegiilor doar la sfera confesională, eliminând posibilele interpretări politice, și să subordoneze de fapt biserica față de stat. Între cele două curente care dominau la mijlocul secolului politica imperială față de națiunea ilirică a avut de câștigat viziunea ministrului Bartenstein. Acesta, în opoziție cu ministrul Koller, adept al punctului de vedere al Cancelariei maghiare, care viza separarea sârbilor de români în aplicarea privilegiilor, susținea un tratament egal pentru sârbi și români în cadrul sistemului privilegiilor, întrucât constituiau o singură națiune confesională, deși polietnică, alături de ruteni. Așadar, națiunea ilirică, formată din românii și slavii ortodocși se întindea în Ungaria de sud, în Banat și comitatele vestice. Pe urmă, s-au făcut deosebite eforturi în vederea transformării națiunii confesionale în națiune politică. Pentru început beneficiarii ai acestor privilegii a fost elita ecleziastică, care a luptat să le transfere la nivel inferior către clerul de rând și apoi enoriași. Abia prin actele normative (regulamentele ilire) din 1770, 1777, 1779 se recunoaște autonomia confesională cu drept de congres național, eliberarea clericilor de sarcini publice, existența unei ierarhii și a unui teritoriu bine delimitat după 1770⁶⁴.

Prevalîndu-se de privilegiile ilirice, episcopul Vichentie Ioanovici (1726-1731) a provocat în Bihor întoarcerea unui număr de 178 de preoți uniți la biserica ortodoxă. Urmașul acestuia Isaia Antonovici (1731-1748) a căutat să impună definitiv privilegiile ilirice și pentru preoții și credincioșii români din Bihor, având un vașnic promotor și apărător al ortodoxiei în vicarul Ignatie din Velența Orăzii⁶⁵. Starea preoților nu se îmbunătățise simțitor, dar doreau să rămână măcar nezdruncinți în vechea credință, așa cum arată o scrisoare adresată de aceștia noului episcop: „dacă ni e îngăduit și suntem siliți a lucra de dimineață până sara, să ni fie îngăduit și a ni se căuta de suflet în legea noastră”⁶⁶. În pastorală de Paști din 1732, adresată protopopului de Beiuș Gheorghe, preoților și credincioșilor, anunță că în curând va face o vizitație canonică pentru a-i întări în credința pravoslavnică și în mod direct, prin viu grai. Dar la 1 august 1733, pe când protopopul Gheorghe și mai mulți preoți se adunaseră la Drăgești în așteptarea episcopului Isaia, din ordinal episcopului catolic de Oradea, Ștefan Lujinski, au fost prinși și închiși în temnița din Beiuș, unde au fost obligați

63 Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 132-135.

64 *Ibidem*, p. 136-137; Emanuel Turczynski, *op.cit.* p. 191. Pentru viziunea ministrului Bartenstein vezi: Ioan Marin Mălinaș, *Popoarele ortodoxe din Imperiul Habsburgic văzute de baronul Johann Cristoph Bartenstein*, Iași, 2001, *passim*.

65 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 17-18.

66 N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, București, 1989, p. 275.

să semneze un act de supunere față de acest episcop, iar când Isaia a ajuns la Beiuș a fost alungat de administratorul domeniului catolic, interzicându-i-se să mai vină în Bihor. Vicarul catolic Pavel Forgach pentru a justifica atitudinea față de episcopul ortodox, cerea de la preoții și juzii din sate declarații scrise care să arate supunerea necondiționată față de Episcopia latină, în timp ce preoților le promitea că vor fi scutiți de toate taxele pe care le percepeau episcopii sârbi ai Aradului. În aceste condiții, dacă episcopul Isaia nu putea veni în Bihor, le-a trimis preoților și credincioșilor pastorale care să-i întărească în credința pravoslavnică⁶⁷. De asemenea, noul episcop catolic Ioan Okolicsany, pentru a fi mai convingător, a emis în iulie și decembrie 1735 două acte episcopale, conform cărora nu se va aduce nicio atingere ritului răsăritean, cremoniilor, posturilor și sărbătorilor ortodoxe, dacă preoți români i se vor supune, ca pe timpul episcopului Benkovics, adică vor intra sub jurisdicția sa eparhială, în plus fiind, scutiți de toate taxele. Astfel, în această confruntare de oferte adresată clerul românesc din Bihor, fie de episcopul latin de Oradea, fie de episcopul ortodox de Arad în virtutea privilegiilor ilirice, s-a produs sciziunea în interiorul corpului sacerdotal român din Bihor. În ianuarie 1736, preoții din nordul comitatului, de pe valea Bărcăului și a Erului, în frunte cu protopopul lor Mihai Pop, au cerut protecția episcopiei latine în fața presiunilor vicarului ortodox Ignatie din Velența Orăzii. În aprilie același an, protopopii din Oradea, Beiuș, Vașcău și Beliu au trimis o scrisoare primatului catolic de Esztergom prin care recunoșteau că au fost atrași cu forța să recunoască jurisdicția episcopului de Arad și prin urmare doresc să revină la unirea cu Biserica Romei. Vicarul Ignatie ținuse la începutul lunii aprilie o mare adunarea a clerului ortodox la Spinuș, unde s-a hotărât să fie alungați preoții înclinați spre unire, având concursul nobilimii și funcționării calvine⁶⁸. Între timp, episcopul Isaia al Aradului s-a plâns la Cancelaria Aulică de tratamentul la care era supus el și credincioșii săi din Bihor. Împăratul a instituit o comisie de anchetă care să stabilească jurisdicțiile, însă ea a fost compusă numai din funcționarii comitatului, subordonați episcopului latin în calitate de comite. Aceștia au chemat la audieri numai pe preoții care erau adepți ai unirii, astfel încât s-a deliberat că toți români din Bihor erau uniți, rezultat care a fost transmis și la Viena. Procedura după care a lucrat această comisie a nemulțumit pe episcopul Isaia, care prin intermediul mitropolitului de la Carloviț, a cerut la împărat instituirea unei noi comisii. Lucrările comisiei s-au desfășurat în Velența din 21 februarie până în 12 martie 1737, dar au fost audiați numai săteni de pe domeniul Episcopiei (în zona de sud a Bihorului, masiv românească), de fapt o delegație formată din preot, jude și 4-5 săteni, care erau întrebați nu dacă vor să se unească cu Biserica Romei, ci dacă vor să fie supuși Episcopului de la Oradea, căruia i se supuneau oricum ca stăpân domenal. Comisia a consemnat astfel ca unite toate satele domeniului episcopesc, în ciuda protestelor episcopului Isaia care a părăsit ședința, fiind prezent acolo. În paralel, pentru a nu exista defecțiuni, noul episcop catolic Nicolae Csaky și vicarul Pavel Forgach, îi ademeneau pe preoți atât cu ajutoare materiale (bani, stofe pentru veșminte, cărți, odoare bisericești și material de construcție pentru biserici), cât și cu salarii: 5-8 florini pe an la preot și 15-30 florini pe an la protopop⁶⁹. Comisia a stabilit ca cele 143 de comune cu cei 178 de preoți de pe domeniul episcopesc erau uniți, iar la Viena s-a comunicat că întreg Bihorul era unit, cu excepția Velenței, propunând, totodată, ca episcopul de Arad să nu mai poată face vizite canonice în Bihor. Pe cei care au mai încercat să răstoarne starea de fapt, comitatul i-a aruncat în închisoare⁷⁰. După unii autori, anul 1737 echivalează, de fapt, cu unirea propiu-zisă în Bihor⁷¹.

În timpul sedisvacanței scaunului vlădicesc de la Arad, după mutarea episcopului Isaia Antonovici în 1739 de la Arad în eparhia Caransebeșului, pentru aproape 12 ani, (cu excepția anului

67 Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 71-72; Ștefan Lupșa, *op.cit.*, p. 33-34; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 246.

68 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 18; Gheorghe Lițiu, *op.cit.*, p. 168.

69 Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 72; Ștefan Lupșa, *op.cit.*, p. 34; Nicolae Firu, *op. cit.*, p. 50-53; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 246.

70 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 19.

71 Ștefan Tășiedan, *Unirea bihorului în 1737*, în „Cultura creștină”, an V, 1915, nr. 10-12, passim.

1748-1749, când pentru 1 an a fost numit episcop Pavel Nenadovici), Bihorul a fost, în fapt, aproape total ieșit de sub jurisdicția unui episcop ortodox, ceea ce a permis consolidarea bisericii unite. Ba mai mult, la congresul bisericesc din 1749 când a fost ales Pavel Nenadovici mitropolit de Carloviț, comisarul imperial prezent la lucrări a cerut desființarea episcopiei Aradului pe motiv că ea nu are mijloace de întreținere, așadar, era destul de săracă, iar în diploma din 1695 nu era menționat nici un episcop la Arad. Însă adevăratul motiv ar trebui căutat în acțiunea sa energică de a apăra ortodoxia în Arad, Bihor și Zarand⁷². Cu toate acestea, dorința episcopului latin de Oradea nu s-a împlinit, așa cum i se promisesse de curtea imperială, căci din anul 1751 a fost numit, la insistențele mitropolitului Nenadovici, episcop de Arad arhimandritul Sinesie Jivanovici, un om cu o cultură excepțională, dar și cu zel pastoral⁷³. Între timp, în vederea consolidării bisericii greco-catolice din Bihor, episcopul latin a poruncit în 1739 să se înceapă edificarea unei biserici catedrale în Oradea în folosul bisericii unite și o reședință pentru „protopopul suprem” al românilor uniți din Bihor, Vasile Hateș, fost preot român unit la Făgăraș, care trebuia *de jure* să-l substituie pe episcopul de la Arad. De asemenea, prelatul catolic a obținut două locuri pentru tinerii studioși din Bihor la Colegiul „De Propaganda Fide” din Roma, a reînnoit privilegiile și scutiunile pentru clerul unit date de antecesorul său și a înființat la Feniș o fabrică de postav, material necesar vestimentației preoților⁷⁴. Pe de altă parte, se simțea și nevoia unei mai bune organizări a bisericii greco-catolice, astfel încât s-au făcut demersuri pentru numirea unui episcop vicar al bisericii greco-catolice în persoana unui român. Fiindcă Vasile Hateș a decedat în 1748, în locul lui a fost numit Meletie Kovaci, preot ortodox macedo-român, care în 1836 acceptă unirea⁷⁵. Acesta va fi investit cu titlul *suffraganei graeci ritus episcopi*, dar el în documente semna *vlădică*. Drepturile sale au fost limitate de către episcopul romano-catolic, care dorea să dețină controlul, așa încât rolul său a fost mult diminuat⁷⁶. Totuși, el a trecut la o mai bună organizare a bisericii. Într-un document realizat cu ocazia vizitațiilor canonice efectuate în 1753 de către Meletie Kovaci în 217 de parohii din Bihor, 154 se declarau unite, având 244 de preoți și asistenți. Aceste parohii erau împărțite în 9 districte. În ordinea mărimii lor, acestea erau: Lakság (Eriu), Chișirid, Giriș, Crișul Repede, Beiuș cu 20 până la 40 de parohii, iar Beliu, Pomezău și Tulca cu 10 până la 20 de parohii⁷⁷. Însă lipsa de autoritate deplină era deplânsă de către preoții greco-catolici, fiindcă nu se putea impune în fața credincioșilor asemenea episcopului de la Arad. În acest sens, s-au adresat episcopului catolic Forgach, în calitatea sa de comite suprem, să facă demersurile necesare la Curtea imperială. În caz contrar, ar merge o delegație de preoți la Viena, dacă clerul greco-catolic nu ar fi prea sărac, precum enoriași. Totodată, preoții îi arată prelatului că din cauza lipsurilor, bisericile erau în ruină, veșmintele și odășdiile erau destul de uzate, iar veniturile din stole erau insuficiente. Prin urmare, aceștia solicită 4000 de florini din veniturile obținute de pe domeniul episcopesc și, în plus, să li se anuleze dijelele regale, iar văduvele și orfanii preoților să fie scutiți de dări⁷⁸.

Pe fondul divergențelor dintre episcopul latin Pavel Forgach și Meletie Kovács, a ortodocșilor din Velența, extrem de ostili unirii și lui Meletie, noul Episcop al Aradului, Sinesie Jivanovici, cu acceptul

72 Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 247; Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 74-76.

73 *Ibidem*; Pr. Dr. Pavel Vesa, *Eparhia Aradului...*, p. 24-26; Gheorghe Lițiu, *op. cit.*, p. 168.

74 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 19-20.

75 *Ibidem*, p. 20-21.

76 Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 47. Vezi scrisoarea din 22 februarie 1748 adresată de episcopul latin Paul Forgacs către Sfântul Scaun prin care cere controlul mai strict al vicarilor greco-catolici din cauza cărora se întâmplă defecțiunile credincioșilor uniți, iar catedrala vicarului unit să fie la Oradea, tocmai pentru a fi mai bine controlat, arătând, totodată, că în Bihor sunt peste 100 de parohii unite și vreo 40000 de credincioși, la Ștefan Tășiedan, *Din viața și activitatea primului episcop sufragane român din Oradea-Mare, Meletie Kovacs*, în „Cultura Creștină”, nr. 9, 1916, p. 270-278; De asemenea, în scrisoare din 23 septembrie 1749, episcopul latin Forgacs îi poruncește lui Meletie să nu depășească jurisdicția și atribuțiile unui protopop, așa cum le-a avut înainte. Vezi: Iacob Radu, *op. cit.*, p. 24.

77 *Ibidem*, p. 44.

78 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 26-27.

Curții de la Viena, a început vizitațiile canonice în satele bihorene, ceea ce a stârnit profunde frământări religioase⁷⁹, fiind potențate de mișcările iobagilor de pe domeniile Episcopiei romano-catolice de Oradea. Aproape 200 de sate din ținuturile Beiușului, Vașcăului și Beliului s-au răsculat împotriva stăpânului de domeniu care le solicita contribuții peste puțintă, astfel încât nemulțumirile sociale au generat, în principal, părăsirea credinței unite, care în viziunea acestor țărani asupriți se suprapunea cu statul dominant, rapace și neiertător, doritor să le ia nu doar bunurile materiale, ci și valorile spirituale⁸⁰.

Invocând privilegiile ilirice, episcopul Sinesie s-a plâns împărătesei că ortodocșii din Bihor erau persecutați. Comisia de anchetă instituită de la Viena și condusă de generalul De Ville timp de aproape doi ani prezintă un dezastru pentru biserica unită, fiind acuzați episcopul latin Forgach și Capitlul, iar pentru Meletie Kovács se propune independența de episcopia latină⁸¹. În urma anchetei, 8667 de familii se declarau ortodoxe și abia 225 (sau 255) s-au declarat unite⁸². Potrivit prelatului dr. Iacob Radu „unirea a ieșit aproape nimicită din aceste lupte și cu drept cuvânt a putut exclama episcopul Forgacs că în cauza unirei numai Dumnezeu mai poate ajuta”⁸³. În consecință, Scaunul apostolic decretează, în 1759, înființarea unui vicariat pentru românii din dieceza Oradiei, Meletie Kovács fiind declarat independent de episcopul latin, însă publicarea decretului a fost amânată *sine die*, neintrând astfel în vigoare⁸⁴. Totuși acestuia i s-a fixat un salariu mai mare, la fel și protopopilor și preoților uniți și trebuia înființat un consistoriu unit și școlii după necesitățile bisericii greco-catolice din Bihor. Într-un cuvânt, biserica unită trebuia să fie sprijinită având în vedere succesul episcopului Sinesie, care avea de acum jurisdicție deplină și netulburată peste ortodocșii din Bihor. Chiar și în privința împărțirii bisericilor, uniți au fost mai favorizați, însă fără a leza majoritățile ortodoxe din localități⁸⁵. O conscriere a bisericilor și preoților uniți din Bihor realizată în jurul anului 1760, înregistrează 72 de localități unde existau preoți greco-catolici sau măcar biserică. Astfel, în 70 din aceste localități au fost conscriși preoți greco-catolici, iar la Văłani și Gurani, unde nu exista preot greco-catolic, a fost menționată doar prezența unei biserici greco-catolice. După numărul caselor, au fost înregistrate 822 de case cu greco-catolici și 3406 de case cu ortodocși. Greco-catolicii aveau majoritate absolută numai în 5 localități, din cele 72 (Pocei, Sântandrei, Vadu Crișului, Cordău și Coroi), însă erau abia un sfert din totalul familiilor de credincioși români din aceste localități⁸⁶. Cert este că în ultimii ani ai deceniului șase al secolului al XVIII-lea s-a produs o schimbare de percepție a autorităților centrale și locale asupra ortodocșilor din Ardeal și Crișana. Acestea nu vor mai pune sub semnul întrebării apartenența românilor ortodocși la structura administrativă a mitropoliei din Carloviț, posesoare a privilegiilor ilirice. În Bihor, acest aspect a fost clarificat mai ales în timpul anchetei din 1754-1757, în ciuda argumentelor autorităților comitatense că românii nu sunt sârbi, și mai apoi întărite prin hotărâre împărătească⁸⁷.

79 Vezi amănunte la *Ibidem*, p. 27-29; Ștefan Lușșă, *op. cit.*, p. 36-39; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 248; Pr. Dr. Pavel Vesa, *Eparhia Aradului...*, pp. 125-130.

80 Vezi amănunte la Gheorghe Gorun, *Mișcările țărănești de pe domeniile Beiuș, Vașcău și Beliu de la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în „Crisia”, anul IX, 1979, pp. 167-181; Idem, *Reformismul austriac și violențele sociale din Europa centrală 1750-1800*, Oradea, 1998, pp. 124-132; 143-148.

81 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 30-31. Despre anchetă vezi și Gheorghe Lițiu, *Eșecul „Uniației” și reacția românilor ortodocși din Bihor în sec. al XVIII-lea. Mărturii și constatări ale generalului francez De Ville*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 9-10, 1975; Pr. Dr. Pavel Vesa, *Eparhia Aradului...*, p. 131-136; Recent și Mihai Săsăujan, *Criterii ale apartenenței profesionale (unit-neunit) în comitatul Bihor (1754-1758)*, în „Annales Univeristatis Apulensis, Series Historica”, tom 10/II, 2006, p. 114-127.

82 Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 45.

83 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 33.

84 Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 47-48.

85 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 31-33.

86 Vezi amănunte despre conscriere la: Mihai Georgiță, *O conscriere profesională din Bihor în jurul anului 1760*, în „Între istorie națională și istorie europeană. Studii în onoarea profesorului Mihai Drecin”, coord. Gabriel Moisa și Sorin Șipoș, Oradea-București, 2019, pp. 125-135.

87 Cristian Apati, *op. cit.*, p. 258-259; Pr. Dr. Pavel Vesa, *Eparhia Aradului...*, p.137.

Această recunoaștere de jure și de facto a ortodoxiei din Bihor și a jurisdicției depline a episcopiei de Arad, nu trebuia desigur să afecteze pogresul unirii⁸⁸. Rămas cu mai puțini credincioși, clerul greco-catolic era răsplătit în primul rând cu salarii. Situația materială a preoților greco-catolici o putem afla din ceea ce a fost numit manuscrisul primului Schematism al episcopiei romano-catolice a Oradei, întocmit în 1765, în care a fost cuprins și clerul român unit din Bihor⁸⁹. Existau atunci numai 8 districte cu 93 de parohii și 110 preoți greco-catolici. Datele ne ajută să comparăm starea clerului catolic cu cel greco-catolic. Veniturile se calculau, potrivit acestui act, din stipendii, stole, producția gospodăriei, convenții, subsidii (salariu de la stat) și din activitatea de învățător. Observăm în privința clerului catolic că acesta trăia mai mult din salarii, care se încadrau între 80 și 220 de florini, de la simplul capelan la protopresbiter. Majoritatea salariilor situându-se peste 200 de florini. Erau însă și unii preoți care dețineau pământ și mori, sau primeau diferite cantități de grâne și vin. Pentru prestația de învățător primeau între 20 și 30 de florini, la care se adăugau grâne, cereale și vin⁹⁰. La fel și majoritatea preoților greco-catolici erau consemnați cu salarii, dar media acestora se situa la mai puțin de o treime față de cea primită de preoții catolici. Preoții bigami (de fapt, care se căsătorise a doua oară) aveau și salariile mai mici, dar și cei care erau mai slab pregătiți. În schimb, preoții cu înaltă pregătire teologică erau cel mai bine remunerați. Cu puține excepții, protopopii care conduceau aceste districte aveau un salariu de 70 de florini, iar majoritatea preoților căsătoriți sau celibi, ori mai bine pregătiți primeau un salariu de 50 de florini. Cei mai mulți dintre preoți dețineau și sesie parohială, ca o altă sursă de venit, iar alții obțineau venituri și din stole, alte servicii religioase și educația tinerilor. De exemplu, vicarhidiaconul (protopopul) Vasile din Beiuș avea 70 de florini salariu și o sesie parohială, în timp ce preotul din Beiuș, Dimitrie Papalczi, originar din Sătmar, cu o serioasă pregătire (filozofia la Cașovia și teologia la Oradea), avea un salariu de 90 de florini renani, la care se adăuga vin și cereale, cultiva și puținul teren al parohiei, iar din activitatea de învățător obținea în plus 25 de florini renani, 1 urnă de ceară și 3 câble de cereale. Ceilalți 6 preoți uniți din districtul Beiuș primeau câte 50 florini salariu, la care se adăugau recoltele de pe terenul parohial. Însă preotul Marcu din Saca nu primea salariu, iar ceea ce cultiva pe pământul său era supus decimei. Așadar, starea sa nu se diferenția de cea a unui iobag. În districtul Chișirid, unde existau 15 parohii și 17 preoți, protopopul Petru, cu 70 de florini salariu, obținea venituri și din fânațele parohiei și din puținul teren al bisericii. Ceilalți parohi primeau fiecare câte 50 de florini salariu. Preotul Dimitrie, născut în Cordău, care slujea de 8 ani în Nojorid, fiind bigam, nu primea salariu, ci trăia doar din ceea ce producea pământul parohiei. Preotul Dimitrie din Girișul Negru nu era consemnat cu vreun venit. Al doilea preot din Bicaciu, primea salariul de 50 de florini, dar trăia și din cultivarea pământului propriu. Al doilea preot din Miersig, fiind bigam, primea doar 10 florini salariu, însă trăia și din arenda pământului arabil. Vicarhidiaconul George al districtului Beliu, preot în Groși, avea salariul convenit protopopului, 70 de florini, teren arabil și fânaț, dar deținea și propria sa moară. Preotul din Beliu, George Csillaghazi, care începuse filozofia la Cașovia și a terminat teologia la Oradea, avea salariul de 90 de florini, și în plus mai primea 8 vedre de vin și 8 câble de cereale. Al doilea preot din Beliu, Bogdan, originar din Grecia, care slujea aici de 11 ani, avea salariul de 50 de florini, cultiva puținul teren al parohiei și primea stola fixată în mod egal, iar pentru educația tinerilor nu primea nicio remunerație. Preoții din Nermiș și Mărăuș, aveau fiecare salariul de 50 de florini, primul își completa veniturile de pe fânațele parohiei, iar al doilea de pe terenul arabil al bisericii. Preotul din Vălani, fiind bigam, avea un salariu de numai 10 florini, la care se adăugau veniturile din propria gospodărie. Preotul din Tăgădău, fiind și el bigam, nu avea înregistrat niciun venit. În districtul Vașcău, arhidiaconul George, pe lângă salariul de 70 de florini, cultiva terenul ce aparținea bisericii, dar din educația tinerilor nu obținea vreun venit consemnabil. La fel preotul din Lunca, pe lângă salariul de 50 de florini, obținea venituri și din fânațele bisericii, în timp

88 Mihai Săsăujan, *Criterii ale apartenenței confesionale (unit-neunit)*...p. 126.

89 Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 45-46, nota 53, p. 93-94.

90 Arhivele Naționale-Serviciul județean Bihor, fond *Episcopia romano-catolică Oradea. Seria Religionaria*, dos. 22, filele 204-239.

ce preotul Gabriel din Șuști, cu același salariu, cultiva terenul bisericii. Preotul Iacob din Câmpanii de Jos, fiind bigam, nu avea niciun venit consemnat.

În districtul Tulca, protopopul Ilie Bulgarovici, originar din Alba Iulia, pe lângă cei 70 de florini cuveniți în această calitate, ca preot în Cordău mai aduna din stolă egală, din însămânțat și cosit, dar avea și o convenție cu enoriași pentru 1 metretă de grâu. Ca învățător obținea numai ceea ce-i puteau oferi credincioșii din parohie. Preoții din Cociuba, Cheșa și Căpâlna, aveau salariul de 50 de florini, însă trăiau și din terenul arabil și din fânațele parohiei. Același salariu îl aveau și preoții Ilie din Ginta și Vasile din Petid, primul mai avea și ceva semănături, iar celălalt doar puțin pământ al bisericii. Preotul Mihai din Ursad, de 65 de ani, folosea terenul bisericii, căci fiind bigam, salariul îi era de numai 10 florini.

În districtul Laksag (Eriu), unde se aflau cele mai multe parohii, adică 31, diferențele dintre veniturile preoților sunt pe măsură. Protopopul Mihai Aaron, originar din Abrud, slujea ca preot în Pocei, dar spre deosebire de Ilie Bulgarovici primea în plus ceva stipendii și pentru educația tinerilor obținea 10 groși anual. Diferența veniturilor față de protopopul Mihai Aaron, era pentru preotul Ioan din Vășad numai salariul cu 20 de florini mai puțin. În schimb, preotul Procopie din Acsad, originar din Polonia și sfințit ca preot de episcopul Micu Klein, se bucura în plus de stipendii Mariane, de 1 metretă de grâu prin convenție cu enoriașii, dar stola o aduna de la fiecare familie în funcție de posibilitățile acesteia. La fel și preoții Ignațiu din Hosszupaly și Procopie din Șilindru. Preotul George din Kakad primea stipendii puține, stola o aduna în mod egal, folosea și pământul bisericii, salariul era cel obișnuit de 50 de florini, iar ca învățător primea 10 groși anual. Preoții Nicolae din Abram, Teodor din Margine, Petru din Sârsig, Francisc din Petrești și Nicolae din Ghenetea obțineau doar salariul de 50 de florini. Preoții Petru din Derna, Zaharia din Cenaloș, Ștefan din Chișlaz, Ioan din Chiraleu, Ioan din Perpadhis, Mihai din Bogei și Grigore din Petreu, pe lângă salariul de 50 de florini, foloseau și terenul bisericii. Preotul Timotei din Voivozi, în etate de 60 de ani, avea salariul de 50 de florini și însămânța terenul bisericii, în timp ce preotul Simon din Suiug, pe lângă salariul de 50 de florini, cultiva nu doar terenul arabil al bisericii, ci îi folosea și terenul de fânațe. Preotul Ladislau din Tarcea avea sesie parohială, salariul de 50 de florini și în plus obținea 10 groși ca învățător. Preoții Pașca din Almaș, Petru din Pișcolt, Gabriel din Nădar, deși aveau salariul de 50 de florini, pământul cultivat de ei era supus decimei. La fel și preotul Teodor din Verteș, dar avea mai puțin teren și ca învățător obținea 10 groși pe an. În aceeași situație se afla și preotul Ladislau din Tarcea, însă avea mai mult teren al bisericii. Preotul Teodor Bulya din Popești era absolvent de filozofie și teologie la Roma și avea un salariu de 90 de florini. În plus, mai primea ceva stipendii de la cei care frecventau biserica, cultiva terenul și strângea fânul de pe pământul parohiei. Preotul Moise Stoianovici, paroh al rutenilor din Leta, de aceeași vârstă cu cel din Popești, studiasse teologia 2 ani la Oradea, dar pe lângă salariul de 90 de florini, 8 vedre de vin și 8 câble de cereale, veniturile sale se rotunjeau consistent din: cele câteva care de fân de pe terenul bisericii, prin convenție cu enoriași primea 2 metrete de grâu, stola o aduna de la fiecare familie în funcție de posibilități, primea și ceva stipendii, iar ca învățător 10 groși și în plus ce mai binevoiau enoriașii. În privința preoților bigami, se poate constata și aici unele diferențe: Alexandru din Ciutelec avea salariul de 30 de florini și puțin teren al bisericii, Gabriel din Galoșpetreu avea salariul de numai 10 florini, iar terenul pe care îl cultiva era supus decimei, în timp ce Nicolae din Sârbi folosea doar puținul teren al bisericii. În ceea ce privește preoții supranumerari existau și aici unele diferențe: Al doilea preot din Acsad avea și el salariul de 50 florini, însă stipendii primea numai de la cei care frecventau biserica. Al treilea preot din Acsad era bigam, își cultiva pământul propriu, iar de la cei care doreau să se instruiască, fiind bine pregătit, mai obținea 10 groși anual. Al doilea preot din Popești era și el bigam își cultiva pământul propriu, dar primea și salariu de 10 florini. Capelanul Andrei din Pocei era bigam și bolnav, primea un salariu de numai 4 florini și mai trăia din stipendiile adunate din bunăvoința enoriașilor.

În districtul Crișul Repede cu 14 preoți și 13 parohii, protopopul Mihail din Chiuag, de 70 ani, pe lângă salariul de 70 florini, deținea și o vie proprie. Preotul Ștefan din Borod avea numai

salariul de 50 florini, pe când Simion din Aușeu și Zaharia din Hotar aveau în plus și terenul bisericii. Spre deosebire de aceștia, preotul Simion din Josani deținea fâneațe ale parohiei, avea salariul de 50 florini, dar preda copiilor benevol ca preotul din Aușeu. Pe lângă salariu, preoții Iacob din Beznea și Cristian din Bălnaca însămânțau în sesia parohială, iar Teodor din Copăcel și Teodor din Țețchea (mort în 7 ianuarie 1765) cultivau din când în când sesia. Preotul Nicolae din Valea Mare de Criș avea salariul de 50 de florini, dar cultiva pământul său sub decimă. Preotul Ioan din Vadu Crișului, era un tânăr bine pregătit, care pe lângă salariul de 50 de florini, obținea câteodată stipendii mariane, stola o lua la înțelegere cu enoriașii, cultiva și pământul parohiei, lua uneori și 1 metretă de grâu, dar învăța copii benevol. În schimb, Simion, preotul-cantor din Vadu Crișului, fiind bigam, obținea venituri numai de la cei care participau la slujbe, iar din instrucția tinerilor încasa 10 groși anual. Preotul Dimitrie din Botean și Ioan din Lorău, fiind bigami, aveau salariul de numai 10 florini și mai cultivau din când în când terenul bisericii.

În districtul Giriș, cu 8 parohii și 16 preoții, pretențiile erau mai mari și veniturile pe măsură, deoarece făcea parte și parohia din Oradea. Protopopul Ioan Simion, venit la Oradea de la Beiuș în urmă cu un an, era un tânăr de 30 de ani, cu studii de filozofie și teologie la Cașovia și avea veniturile comparabile cu ale unui preot catolic. Astfel, pe lângă salariul de 190 florini, mai primea 10 căble de cereale și 8 vedre de vin, stipendii Mariane, iar stola o lua la înțelegere cu enoriașii. Din activitatea de profesor mai încasa încă 50 de florini, 6 căble de cereale și 8 urne de ceară. Clemens Prelukai, tânăr preot coslujitor la Oradea de 4 ani, cu studii de filozofie la Cașovia și teologie la Oradea, avea salariul format din 80 de florini, 8 căble de cereale și 8 vedre de vin, la care se adăugau stipendii din partea celor care participau la slujbele religioase. Aceleași venituri le avea și colegul său mai în vârstă, Filip Damianovici, originar din Carloviț. Directorul școlii greco-catolice din Oradea, Petru Gergelfi, absolvent de filozofie la Cluj și teologie la Veszprem și Oradea, în calitate de preot coslujitor avea aceleași venituri ca Prelukai și Damianovici. Mai slujea la Oradea pe un salariu de 50 de florini și preotul Alexie, aflat în retragere/pensionare (receptus), după ce slujise 20 de ani la Aușeu, Popești, Parhida și Copăcel. Preoții Gabriel Popovici din Haieu, Vasile din Roit, Grigore din Homorog și Alexie din Giriș (mort în 10 septembrie 1764) aveau un salariu de 50 de florini și sesie parohială, în timp ce preotul Mihail din Săcal și Florian, al doilea preot din Giriș, aveau doar salariul de 50 de florini. Ioan, al treilea preot din Giriș, fiind bigam, dar preot merituos, avea salariul de numai 30 de florini și își cultiva propriul pământ sub decimă. Preotul Dimitrie din Hidișel era consemnat fără niciun fel de venit. O situație mai bună aveau cei doi preoți din Sântandrei, unde enoriașii greco-catolici erau în majoritate absolută. Astfel, preotul paroh Ioan, pe lângă salariul de 50 de florini și sesia parohială, mai obținea și stipendii mariane și încasa stola la înțelegere cu enoriașii, în timp ce Vasile, al doilea preot, fiind mai în vârstă, alături de salariu de 50 de florini și sesia parohială, obținea prin convenție 1 metretă de grâu și puține stipendii de la participanții la liturghie⁹¹.

Cât privește situația materială a preoților ortodocși din Bihor de după lucrările comisiei imperiale și vizitația canonică a episcopului Sinesie Jivanovici din 1759⁹², ea poate fi analizată din conscrierile fiscale desfășurate între 1765 și 1767 în districtele Salonta, Pomezueu, Beiuș, Vașcău și Beliu (publicate de noi în anexe). Așadar, concomitent cu realizarea primului schematism al bisericii catolice din Bihor. Însă, dacă cel din urmă prezintă un tablou sinoptic cu situația clerului (pregătirea, sfințirea, starea cultural-morală și starea materială), conscrierea fiscală a preoților ortodocși urmărea să stabilească în mod cert o bază de impozitare pentru această categorie socio-confesională care încă nu obținuse scutirea totală de taxe și biruri. Aflați într-o majoritate zdrobitoare mai ales în sudul comitatului, unde s-au desfășurat aceste conscrieri fiscale, preoțimea ortodoxă nu putea rămâne o categorie impozabilă de neglijat pentru un stat centralizat ca cel habsburgic, birocratic și bugetofag, dar care, pe de altă parte, încuraja încă (chiar dacă acum ușor disimulat) Contrareforma

91 *Ibidem*, filele 248-258.

92 Vezi: Pr. Dr. Pavel Vesa, *Eparhia Aradului...*, pp.228-238.

catolică în detrimentul celorlalte confesiuni. Clerul ortodox mai avea de așteptat ceva timp până când absolutismul luminat al curții imperiale se va gândi să-l scutească de sarcinile publice pentru a se putea ocupa de pastorația și educația cetățenilor ortodocși din imperiu. În comparație cu clerul greco-catolic din Bihor, beneficiar al scutirilor de taxe și salariat al statului, clerul ortodox, înzestrat și el de acum în majoritatea cazurilor cu sesie parohială, trebuia să trăiască încă din munca desfășurată în gospodăria sa și din veniturile cuvenite de la enoriași, de cele mai multe ori superiori numeric în comparație cu cei greco-catolici. Tabelul de conscripție fiscală cuprinde, așadar, toate veniturile realizate de preotul ortodox, atât de pe sesia parohială, cât și din gospodăria proprie (agricultură și creșterea animalelor), fără să omită veniturile din cultura tutunului, neagreată de biserică. Cultura tutunului a fost introdusă în Bihor încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea și a cunoscut o răspândire rapidă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea⁹³. Cantitatea de tutun a fost cuprinsă în tabela conscripției așa cum ar fi fost pentru contribuabilii de rând, însă nu a fost înregistrată nici o cantitate cât de mică, dovadă că preoții nu îl cultivau (motiv pentru care această rubrică am și exclus-o din anexe). În districtul Salontei a fost introdusă, în plus, și o rubrică cu producția de legume (precum a unui contribuabil de rând), căci zona, spre deosebire de celelalte, se preta la producția de legume. În schimb, pe terenul propriu nu se întâlnește cultură de vie, ci numai, în puține cazuri, pe sesiile parohiale. În districtul Salontei⁹⁴ au fost înregistrați 63 de preoți parohi și 7 adjuncți (coslujitori), din care mai puțin de jumătate locuiau în aceeași gospodărie cu fiii lor. În privința pământului parohial au fost înregistrați 28862 de stânjeni pătrați de grădină, 2839 de stânjeni pătrați de livadă, 87 de găleți de grâne cultivate pe terenul arabil, 121 de care de fân de pe pajiști și abia 4 lucrători în vie. În gospodăria proprie, terenul arabil însuma 50 de găleți de cereale, 47 de care de fân, 3110 de coșuri de legume, 16 căble de fructe proaspete și 5 ¼ căble de fructe uscate, venituri din morărit 14 florini și din cazanele de țuică 32 de florini, iar în privința șeptelului acești preoți dețineau 136 de boi, 21 de viței, 111 vaci, 65 de cai, 298 de porci, 149 de oi și capre și 32 de stupi. Trebuie menționat că mulți dintre ei neavând suficient teren arabil în sesia parohială, cultivau cerealele în grădina parohială, iar livezile de pe sesiile parohiale nu apar în zona de câmpie, ci doar în cea colinară. De asemenea, se poate constata o mai mare întindere și productivitate pe sesia parohială (87 de găleți cultivate și 121 de care de fân) decât pe terenul propriu (50 de găleți și 47 de care de fân). Aceste gospodării ale preoților, dacă le grupăm într-un sat de nivel mijlociu, produceau în medie mai mult decât gospodăriile țăranilor (dintr-un sat cu același număr de gospodării)⁹⁵. Prin urmare, la o gospodărie de preot avem în medie aproape 2 boi, aproape 2 vaci, 1 cal, 4,5 porci, 2,5 oi și capre, 0,55 stupi, 0,3 viței.

De pildă, Popa Lazăr din Toboliu avea 350 de credincioși, trăia într-o gospodărie cu fiul său, iar sesia parohială era formată din 440 de stânjeni pătrați de grădină, teren arabil de 5 găleți de grâne și pajiște de 4 care de fân, în vreme ce pământul propriu era o fânațe de 2 care de fân. Pe aceste terenuri creșteau 6 boi, 3 vaci, 2 cai și 4 porci. La Cheresig, Popa Ioan, avea 90 de credincioși, o sesie parohială compusă din 350 de stânjeni pătrați de grădină, teren arabil de 2 găleți de cereale și pajiște de 3 care de fân, dar terenul propriu și animalele erau aproape la fel ca ale preotului din Toboliu. Preotul Anton, care era locțiitorul preotului Ioan din Cheresig, nu era înregistrat firește cu enoriași, cum erau toți preoții coslujitori, dar avea și puțin teren parohial în valoare de 1 car de fân, 1 vacă și 2 cai. Popa Ștefan din Tămașda, păstrea 200 de credincioși, trăia într-o gospodărie cu fiul său, având o sesie parohială formată din 546 de stânjeni pătrați de grădină, teren arabil de 3 găleți de cereale și pajiște de 5 care de fân, în timp ce terenul său era format numai din 4 găleți de grâne. În gospodărie creștea 4 boi, 2 vaci, 2 cai, 9 porci. Preotul Pap Petru din Girișul de Criș, trăia într-o gospodărie cu

93 Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, ediția a II-a, Oradea, 2006, p. 146.

94 Arhivelor Naționale-Serviciul județean Bihor, fond *Prefectura județului Bihor*, inv. 41, dosar 943, filele 11-16.

95 Spre comparație, vezi randamentul cerealier și creșterea animalelor la Barbu Ștefănescu, *op.cit.*, pp. 155-159; Bodo Edith, *Lumea rurală din Bihor după reglementarea urbarială tereziană (1777-1820)*, Oradea, 2011, pp. 174-180.

fiul său (care avea numai 16 ani), păstora peste 110 de enoriași. Acesta avea în gospodărie numai 4 porci și deținea doar sesie parohială compusă din: grădina parohială de 784 de stânjeni, terenul arabil de 4 găleți de cereale și pajiștea de 2 care de fân. Popa Dumitru din Tărian, care avea numai 56 de enoriași, trăia într-o gospodărie cu cei 2 fii ai săi, gospodărie care se compunea doar din sesia parohială: 696 de stânjeni pătrați de grădină, teren arabil de 4 găleți de cereale, pajiște de 7 care de fân, pe care creștea 2 boi, 18 porci, 3 stupi și culegea 100 de coșuri de legume. În comparație cu acesta, Popa Ioan din Miersig, care avea 120 de enoriași, deținea și sesie parohială și sesie proprie. Prima, fiind totuși mult mai mare, era formată din 1056 de stânjeni de grădină, teren arabil de 4 găleți de cereale, pajiște de 3 care de fân, în timp ce terenul propriu avea arabil 2 găleți de grâne și fânațe de 1 car. Pe acestea creștea 2 boi, 1 vițel, 1 vacă, 1 cal, 2 porci și aduna 40 de coșuri de legume. În Șititelec, alături de preotul Paroh Nicula care avea 80 de enoriași, trăia în aceeași curte și Popa Vasalie, care propabil îi era ajutor. Primul avea doar sesia parohială (format din grădină 360 de stânjeni, teren arabil 4 găleți cereale, fânațe de 3 care, unde creșteau 2 boi, 2 vaci, 2 porci, 1 stup, producea țuică de 4 florini), iar al doilea puțin teren propriu (arabil de 1 găleată, fânațe de 2 care și creștea 2 boi, 2 viței, 1 vacă). Spre deosebire, în Leș, preotul Pap Gabor (Gavril) cu 140 de enoriași, trăia în aceeași gospodărie cu popa Gyurka, acesta din urmă neposedând nimic, fiindu-i propabil ajutor și rudă în același timp. Preotul paroh Pap Gabor deținea o sesie parohială formată numai din 1260 de stânjeni de grădină, de unde aduna 200 de coșuri de legume, însă sesia proprie, destul de mare, era formată din teren arabil de 8 găleți cereale și pajiște de 3 care de fân, unde creșteau 4 boi, 1 vacă, 2 cai, 8 porci, 3 stupi. La Nojorid, cei doi preoți, parohul Ștefan și ajutorul Mihail, aveau doar grădină parohială pe care o împărțeau în mod egal, revenindu-i fiecăruia 180 de stânjeni pătrați. La Mocirla, Popa Vasalie cu doar 27 de enoriași, trăia în aceeași gospodărie cu fratele său Micula Toader, având atât sesie parohială, cât și sesie proprie. Cea parohială era compusă numai din grădina de 471 de stânjeni, în care însămânța cereale, și o pajiște de 1 car de fân. Cea personală era formată din teren arabil de 2 găleți de cereale, și pajiște de 2 care de fân. Pe acestea creștea 2 boi, 1 vițel, 2 vaci, 1 cal, 2 porci și aduna $\frac{1}{4}$ câble de fructe uscate. La Ursad, preotul Stanis Nicula, avea 30 de enoriași, și doar o sesie parohială, compusă din grădina de 380 de stânjeni, unde însămânța și cereale și de unde aduna 40 de coșuri de legume, și o pajiște de 2 care de fân, pe care creștea 1 vițel, 2 vaci, 6 porci. Popa Nicora din târgul Cefa, avea 200 de enoriași, o sesie parohială formată din teren arabil de 4 găleți, pajiște de 2 care, precum și o sesie proprie din 2 care de fân, pe care creșteau 4 vaci, 3 cai, 6 porci, 15 oi, însă deși nu avea grădină parohială aduna 200 de coșuri de legume, iar din morărit 4 florini. Cu morăritul, la aceeași valoare, se ocupa și Popa Neofit din Sânnicolaul Român, însă păstora peste 320 credincioși și avea ca ajutor pe preotul Popa Dumitru. Dacă acesta nu posedea nimic, parohul avea sesie parohială formată din 296 de stânjeni de grădină, teren arabil de 2 găleți și pajiște de 2 care, pe care creștea 2 vaci, 1 cal, 4 porci și 6 oi. Cu cele mai multe oi a fost înregistrat Popa Toader din Ateaș, adică un efectiv de 30. La Tulca, parohul Popa Flora avea 120 de credincioși și avea ca ajutor pe Popa Toader. Aici, atât parohul, cât și ajutorul aveau sesie parohială, ajutorul chiar mai multă. Astfel, parohul deținea 160 de stânjeni de grădină și pajiște de 3 care (unde creștea 2 boi și 1 vacă), iar ajutorul 378 de stânjeni de grădină, teren arabil de 2 găleți cereale și pajiște de 3 care de fân (unde creștea 1 bou, 3 porci și 20 oi). La Ianoșda, o parohie cu 180 de credincioși, existau 3 preoți, parohul Popa Toader, care trăia în aceeași gospodărie cu cei 2 fii ai săi, Popa Gavril și Popa Vasalie, ultimul fiind înregistrat fără nici o avere. Popa Gavril, cu soția, aveau o sesie parohială (grădină 684 de stânjeni, teren arabil 3 găleți de grâne, pajiște de 2 care) pe care creșteau 2 boi, 1 vacă, 1 cal, 6 porci, în timp ce parohul cu fiii deținea 1 sesie parohială (grădină 372 de stânjeni, arabil 4 găleți, pajiște 2 care), unde creșteau 4 boi, 3 vaci, 2 cai, 12 porci). De asemenea, la Gurbediu, o parohie tot așa de mare, cu 180 de enoriași, slujea numai Popa Dimitrie, care deținea și sesie parohială și sesie proprie. Prima era formată din 372 de stânjeni de grădină, unde își însămânța cerealele, și 890 de stânjeni de livadă și o vie de 2 lucrători. De pe sesia proprie aduna doar 3 care de fân. Pe tot acest teren creștea 4 boi, 2 vaci, 4 porci și aduna 100 de coșuri de legume și 3 câble de fructe uscate, iar din morărit

aduna un venit de 4 florini. Sesiile parohiale formate și din vie (tot de 2 lucrători) mai aveau numai preotul din Bicaciu, Popa Toma, cu 110 de enoriași. Sesiile cu livadă mare mai aveau și Popa Lazăr din Oșand. O situație aparte prezintă Popa Ioan din Dumbrăvița. Paroh peste 180 de credincioși, avea o sesiile formată din pajiște de 3 care de fân și o grădină parohială imensă de nu mai puțin de 5115 de stânjeni pătrați. Pe lângă acestea deținea și propriul teren arabil de 4 găleți de cereale. Dacă din grădină aduna doar 150 coșuri de legume, pe teren creștea 4 boi, 3 vaci, 1 cal, 6 porci. De excepție este cazul preotului Popa Flora din Husasăul de Tinca, unde păstora o comunitate foarte mare de credincioși ortodocși, chiar dacă suma de 720 de persoane, menționată în conscriere, pare exagerată (în realitate erau cel mult 520 de persoane, așa cum rezultă din diferența făcută pe suma credincioșilor din celelalte localități). Spre deosebire de ajutorul său, preotul Popa Pascu, în dreptul căruia se precizează că nu este înregistrat cu bunuri separate, parohul trăia într-o gospodărie cu fiul său, având o sesiile parohială compusă dintr-o grădină de 644 de stânjeni pătrați, dintr-o livadă de 864 de stânjeni, din teren arabil de 8 găleți de cereale, din pajiște de 2 care de fân, la care se adăuga și o pajiște proprie de 2 care de fân. Din grădină aduna 100 de coșuri de legume, din livadă 12 căble de fructe proaspete și țuică de 4 florini, în timp ce din fân și cereale creștea 4 boi, 2 viței, 3 vaci, 2 cai, 32 porci și 2 stupi. Astfel de preoți, care erau înzestrați și cu porție canonică, puteau exemplifica nivelul de organizare a gospodăriei pentru credincioșii lor, fiind mereu peste media de prosperitate din localitate.

În districtele Pomezueu, Beiuș, Vașcău și Beliu⁹⁶, registrele de conscriere nu mai păstrează rubrica cu legume, întrucât în aceste zone legumicultura nu era intens practică, dar se păstrează aceea privind cultura tutunului, care și în aceste cazuri este inexistentă (motiv pentru care am omis-o din anexe). Cu vie au fost înregistrați doar cei din districtul Beiuș, cultivată nu pe sesia parohială, ci pe pământul propriu. Popa din Săucani, cel din Săliște și cel din târgul Beiuș au fost înregistrați cu o suprafață de vie care putea fi lucrată de o singură persoană. În aceste registre au fost consemnați și preoții greco-catolici din diferite localități, a căror avere nu a fost indicată, deoarece nu erau supuși la impozit, dar se consemnează, uneori, dacă aveau sau nu biserică. De asemenea, există rubrică și cu cei care trăiau într-o gospodărie cu preotul, fără să se precizeze, ca în districtul Salontei, dacă aceștia erau fii sau frați. În comparație cu districtul Salontei, observăm că aici numărul credincioșilor era mai mic, firește și comunitățile erau mai mici, ori poate au fost înregistrați numai cei care-l puteau susține pe preot. De pildă, în districtul Beiuș cei 70 preoți se îngrijeau de 3689 credincioși. Localitățile cu cei mai mulți credincioși erau: Beiuș-287, Nimăiești-150, Căbești-140, Chișcău-120, Meziad-110, Petreasa-Soimuș-102, Sănnicolaul de Beiuș-94, Roșia și Cotiglet-88, Beliu-87. De asemenea, chiar dacă a fost consemnat numărul de credincioși din filii, de cele mai multe ori nu se indică precis apartenența acestora la parohie mamă; ea poate fi dedusă din alăturarea la localitatea precedentă. În filii nu a fost consemnată vreă avere a preotului, cu excepția filiei Bărăști a parohiei din Vașcău, unde se indică atât credincioși, cât și averea preotului. Astfel, parohul din târgul Vașcău, Popa Dănilă, avea în Vașcău 57 de credincioși, o sesiile parohială, compusă din numai 50 de stânjeni de grădină și 98 de livadă, teren arabil de 2 găleți de cereale, și pajiște de 2 care de fân. Tot aici mai deținea și o sesiile privată formată din teren arabil de 2 găleți și pajiște de 2 care de fân. Din morărit mai obținea 12 florini și avea în gospodărie 2 boi, 1 vacă, 1 cal, 3 porci. Acesta păstora și filia Câmp cu 41 credincioși, dar aici nu deținea avere. În schimb, în filia Bărăști, avea 46 credincioși, o sesiile parohială (din arabil de 2 găleți și pajiște de 2 care) și o sesiile particulară (din arabil 3 găleți și pajiște 3 care). Spre deosebire de districtul Salonta, aici preoții coslujitori erau în marea lor majoritate înzestrați cu sesiile parohială și sesiile privată⁹⁷. Bunăoară, în Câmpani de Pomezău toți cei 3 preoți erau înzestrați cu sesiile parohială și sesiile proprie. La fel, cei trei preoți din Călacea (Beliu) și cei trei din Groșeni (Beliu). La Vărășeni, din cei trei, parohul deținea sesiile parohială și sesiile proprie, unul din coslujitori numai sesiile proprie, iar al

96 Arhivelor Naționale-Serviciul județean Bihor, fond *Prefectura județului Bihor*, inv. 41, dosar 943, filele 1-10.

97 De pildă, la Cotiglet, Corbești, Cârpești Mari, Feneriș, Drăgoteni, Meziad, Curățele, Mizieș, Nimăiești, Vărzarii de Sus, Cărpinet și Ghighișeni, exista un preot paroh și unul coslujitor, ambii înzestrați, atât cu sesiile parohială, cât și cu sesiile privată. La Suști numai preotul paroh avea 2 sesii, coslujitorul posedă doar sesiile proprie.

treilea nu posedă nici un fel de avere, în timp ce la Cărand-Toplița (Beliu), din cei trei, doi aveau atât sesie parohială, cât și sesie proprie, iar al treilea numai sesie proprie. La Sitani-Turburești, din patru preoți, trei dețineau ambele sesii, cu suprafețe diferite, iar al patrulea numai sesie proprie. În schimb, la Lunca, unde trăiau 4 preoți, din care unul slujea la Hotărel, toți aveau ambele sesii. În Poieni de Sus trăiau 5 preoți, din care doi slujeau în localitate, doi la Ferice și unul la Săud, toți fiind înzestrați cu sesii bisericești și private. Asemenea și cei 5 preoți din Seghiște, toți erau înzestrați cu ambele sesii, dar numai 2 slujeau în localitate, ceilalți trei la Ștei, la Poieni și la Hârșești.

Situația în ansamblu, pe fiecare district, era în felul următor: în districtul Beliu, slujeau 30 de preoți la 1184 de credincioși; 9 preoți aveau gospodărie comună cu frații ori fiii; sesiile parohiale erau formate din 1430 de stânjani pătrați de grădină, 3848 de stânjani pătrați de livadă, teren arabil de 54 de găleți de cereale, pajiști de 52 de care de fân; sesiile private din teren arabil de 71 de găleți de cereale și pajiști de 71 de care de fân; aceștia creșteau 70 de boi, 5 viței, 44 de vaci, 27 de cai, 119 porci, adunau 7 căble de fructe uscate, din morărit produceau 24 de florini, iar din cazanele de țuică 104 florini. Se poate observa că sesiile private erau mai mari decât cele parohiale, iar liveziile fiind aproape duble față de grădini, se producea și mai multă țuică sau fructe uscate. Amintim că în districtul Salonta, suprafața de grădini era de zece ori mai întinsă decât cea a livezilor. Se poate remarca că în districtul Beliu conscrierea fiscală nu înregistrează oi și stupi. Făcând o comparație cu averea preoților din protopopiatul Lipova din comitatul Arad, conșcrisă în 1768, observăm că cei din protopopiatul Beliu, erau mai puțin înzestrați în privința creșterii animalelor. Astfel, cei 60 de preoți din protopopiatul Lipova, care slujeau la 4018 de credincioși, dețineau 125 de cai, 118 boi, 125 de vaci, 65 de viței, 341 de oi și capre, 325 de porci, și 33 de cazane de țuică⁹⁸. În districtul Vascău slujeau 32 de preoți la 1424 de credincioși. Dintre aceștia 14 aveau gospodărie comună cu frații sau fiii și dețineau următoarele suprafețe de sesii parohiale: 1850 de stânjani pătrați de grădină și 4460 de stânjani pătrați de livezi, teren arabil de 58 de găleți de grâne și pajiști de 57 de care de fân. Sesiile proprii aveau suprafețele aproape duble față de cele parohiale în privința terenului arabil (92 de găleți de grâne) și al pajiștilor (91 de care de fân). Acestea produceau 1 căblă de fructe proaspete, 12 de căble fructe uscate, din cazanele de țuică 97 de florini și din morărit 104 florini, în ceea ce privește creșterea animalelor, trebuie remarcat că nici preoții de aici nu țineau oi sau capre, dar creșteau 60 de boi, 2 viței, 38 de vaci, 25 de cai, 78 de porci, 12 stupi.

Cei 1582 de credincioși din districtul Pomezueu erau sluiți de 38 de preoți, din care 14 trăiau într-o gospodărie cu frații și fiii. Pământul parohial al acestora însuma 5336 de stânjani pătrați de grădină și 8374 de stânjani pătrați de livadă, teren arabil de 110 de găleți de grâne, pajiște de 76 de care de fân. Sesiile proprii însumau terenuri arabile de 118 găleți de grâne și pajiști de 84 de care de fân. Pe lângă cereale, din aceste terenuri se adunau și 26 de căble de fructe proaspete, 22 de căble fructe uscate, 126 de florini din țuică, dar din morărit numai 24 de florini. Și în privința șeptelului valorile erau mai mari decât în districtele Beliu și Vașcău: 96 de boi, 1 vițel, 65 de vaci, 35 de cai, 118 porci. Creșterea oilor (42 de oi și capre) și albinăritul 32 de stupi era, de asemenea, mai intens practică decât preoții din celelalte districte (Beliu, Beiuș, Vașcău). În districtul Beiuș, cei 70 de preoți, din care 37 trăiau în aceeași gospodărie cu frații sau fiii, slujeau 3689 de credincioși. Aici suprafața livezilor era de aproximativ trei ori mai mare (11600 de stânjani pătrați) decât cea a grădinilor (4021 de stânjani pătrați) de pe sesiile parohiale. Între terenurile arabile (de 231 de găleți de grâne) și pajiștile (de 159 de care de fân) de pe sesiile parohiale și cele de pe sesiile proprii (arabil-227 de găleți de grâne și pajiști de 209 de care de fân) diferențele nu erau prea mari. Din livezi se adunau 17 de căble de fructe proaspete și 39 de căble de fructe uscate și 270 de florini din țuică. Din morărit se adunau numai 80 de florini. Suprafețele de vie erau de numai 3 lucrători și au fost înregistrate doar 10 oi și 22 de stupi. Creșterea animalelor rămâne în medie puțin mai mică decât în districtul Pomezueu, raportat la numărul gospodăriilor de preoți: 161 de boi, 13 viței, 90 de vaci, 47 de cai, 187 de porci.

Datele înregistrate în aceste conscrieri fiscale ne dezvăluie o îmbunătățire a stării materiale a preoților ortodocși români din Bihor, datorată în primul rând înzestrării cu sesie parohială, chiar dacă în ansamblu și spre deosebire de clerul greco-catolic, întreaga avere era supusă impozitării. Firește, existau și preoți care se îndeletniceau cu alte activități aducătoare de venit, care nu au fost consemnate în registrele fiscalului. Deși activitatea de copiere a manuscriselor se reduce în paralel cu dezvoltarea tiparului, mai întâlnim și preoți care din anumite nevoi copiau cărți bisericești. Popa Jurj (George) din Leheceni este deja bine cunoscut în literatura de specialitate⁹⁹. Acesta, continuând activitatea diacului Simion din Seghiște, copiază în 1762, pe când era la Buntești, Chiriadromionul de la Bălgrad (apărut în 1699)¹⁰⁰. În registrul fiscal el a fost înregistrat fără sesie parohială și fiindcă nu avea biserică slujea în grădina bisericii din Cărpinet, unde biserica aparținea preotului greco-catolic. Acesta, conform registrului, deținea doar o sesie proprie, format din arabil de 3 găleți de cereale și o pajiște de 3 care de fân. La acea dată avea în gospodărie 2 boi, 1 vacă, 1 cal, 3 porci, dar aduna și o căblă de fructe uscate și din cazane țuică în valoare de 6 florini¹⁰¹.

Reformele introduse în administrația și jurisdicția mitropoliei de Carloviț în deceniul următor au avut repercusiuni și asupra situației materiale a clerului inferior. Astfel, Regulamentul publicat în 1770 ca urmare a hotărârilor luate în Congresul bisericesc din 1769 a reglementat în primul rând veniturile clerului superior și inferior în vederea curmării abuzurilor existente și pentru ușurarea situației contribuabililor. Acesta desființează dările în bani și natură către clerul superior, interzicând orice taxe suplimentare cu prilejul vizitațiilor canonice. De asemenea, toate dările clerului inferior și a credincioșilor către vicarii episcopali sau exarhi au fost interzise. În plus, s-au întărit imunitățile judiciare preoțești și scutițiile de dări pentru preoții în funcție¹⁰². Aceste măsurile s-au oglindit și în evidențele fiscalului din comitatul Bihor în anul 1775, căci ele nu mai cuprind întreaga avere a preotului, ci doar pământul arabil al preotului paroh și cel supus dijmei la preoții coslujitori. S-au păstrat cele întocmite pentru districtul Pomezzeu și Beliu, dar și pentru cel din districtul Eriului, evidențe pe care le-am publicat spre comparație în anexe¹⁰³. Rescriptul declarator din 1779 va relua aceste reglementări și le va preciza cu mai multă acuratețe, introducând și altele noi spre emanciparea clerului și bisericii ortodoxe, de la accesul la studii în școlile catolice la înființarea de școli ortodoxe, de la fixarea obligatorie a sesiei ca valoare și întindere pentru fiecare preot din localitate, la limitarea numărului de preoți și împărțirea egală a credincioșilor și până la scutirea de orice prestații și taxe pentru preoți și rudele acestora cu care trăiau într-o comunitate de bunuri¹⁰⁴. Însă, toate hotărârile adoptate după Rescript au fost în rezonanță cu ideea că preotul ortodox trebuie întreținut de comunitatea sa de credincioși¹⁰⁵. Prin urmare, cu toate măsurile luate pentru îmbunătățirea stării materiale a preotului ortodox acesta încă nu s-a putut ridica la nivelul omologilor săi din celelalte culte la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Conscrierea preoților parohi, a supranumeralilor, a diecilor și capelanilor ortodocși, întocmită în 1791 pentru comitatul Bihor, indică cazuri în care preotul nu dorea să se mute din localitatea sa în altă localitate unde era nevoie de preot, preferând să rămână în gospodăria sa¹⁰⁶.

99 Titus L. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, vol. I-II, Oradea, 1999, p. 27.

100 Florian Dudaș, *Vechile manuscrise românești din Țara Bihorului*, vol. II. *Catalogul Manuscriselor*, Oradea, 2007, p. 214-215.

101 Arhivelor Naționale-Serviciul județean Bihor, fond *Prefectura județului Bihor*, inv. 41, dosar 943, fila 8.

102 *Documente privitoare la Mitropolia Banatului*, p. 326-327; Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 301; Nicolae Bocșan, *op. cit.* p. 138; Cristian Apati, *op. cit.*, p. 117-118.

103 Arhivelor Naționale-Serviciul județean Bihor, fond *Prefectura județului Bihor*, inv. 41, dosar 943, filele 135-138, 158-160.

104 Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 301; Nicolae Bocșan, *op. cit.* p. 138-139; Cristian Apati, *op. cit.*, p. 118; vezi pe larg conținutul Rescriptului declarator în: *Documente privitoare la Mitropolia Banatului*, p. 410-444.

105 Cristian Apati, *op. cit.*, pp. 118-123.

106 *Ibidem*, vezi anexa nr. 5.

Conscrierea preoților greci neuniți aflați în supunere la 30 mai 1765 în comitat în partea Districtului Salontei din ținutul Beiușului, în care se menționează preotul cu pământul parohial, dar și cu celelalte ce sunt în posesia lui, precum și alte bunuri ce pot fi atestate și se pot lua la cunoștință că îi aparțin acestuia. (Conscriptio Graeci ritus non unitorum Poparum in obsequium intimare sub 30-ma May Anno 1765-te ad Comitatum exsati ex Parte Districtus Szalonta, Proculus Belenyes ingremiati peracta; in qua mentionati Popae cum suis Fundis tam Parochialibus, quam alias per eosdem possessis, nec non caeteris in eodem intimate conferibi demandatis consignati habentur)

Nume	Nume	Nume	Preotul, adjuncți și bigami	Locuiesc în aceeași casă	Credincioșii parohiei și din filii	Idem	Are grădina	Are livadă	Cărei de fân	Arabil în găleți	Luctători în vie	Posează și alt teren în afara celui parohial amintit mai sus, are facultativ-(în plus)												Venturi din morărit	Venturi din căldare						
												Nr.	Nr.	Nr.	~Stj. ²	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.			Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.
Toboliu	popa Lazăr	popa	1	-	200	150	440	-	5	4	-	-	2	6	-	3	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Cheresig	Popa Ioan	popa	1	-	40	50	350	-	2	3	-	-	2	6	-	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ibidem Vices-gerens	Popa Anton-Loțșitor	popa	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Crâstor (Sarkad (?) - kersztur)	Popa Precup	popa	1	-	6	50	126	-	2	3	-	-	-	-	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tămașda	Popa Ștefan	popa	1	-	50	150	546	-	3	5	-	-	4	-	2	2	2	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Acesta cu fiul și soția acestuia au o gospodărie indiviză

Constituie cu fiul și soția acestuia o gospodărie indiviză/constituitur cum hoc Filius etiam indivisus et uxoratus

Ciumeghio	Popa Mihai	1	-	8	10	667	-	3	2	-	-	1	-	-	-	4	3	9	8	-	-	-	
			1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Are împreună cu fiul său și soția gospodărie indiviză							
Batăr	Popa Ioan	1	-	70	150	300	-	2	3	-	-	-	-	-	-	1	1	10	-	-	-	2	
Girișul de Criș	Pap Petru	1	-	80	30	784	-	4	2	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	
																Are gospodărie împreună cu fiul său de peste 16 ani							
Tărian	Popa Dumitru	1	-	36	20	696	-	4	7	-	-	2	-	-	-	-	-	18	3	100	-	-	
			2													Are gospodărie indiviză împreună cu fiii săi							
Păușa	Popa Toader	1	-	30	10	176	-	4	-	-	-	6	4	-	-	3	1	10	2	100	-	-	
Miersig	Popa Ioan	1	-	40	80	1056	-	4	3	-	2	1	2	1	-	1	1	2	-	40	-	-	
Sititelec	Popa Nicola	1	-	60	20	960	-	4	3	-	-	-	2	-	-	2	-	2	1	-	-	4	
În aceeași curte cu Popa/ibidem în area Popa	Popa Vasalie	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	-	1	-	-	-	-	-	-	
Husasăul de Tinca	Popa Flora	1	-	700 (?)	20	644	864	8	2	-	2	-	4	2	-	3	2	32	2	100	12	-	4
			1													Are gospodărie indiviză împreună cu fiul							
-//-	Popa Pascul	-	1													Nu deține bunuri separate/separatas facultates habet nullas							
Oșand	Popa Lazăr	1	-	40	60	432	644	-	3	-	-	-	4	-	-	5	1	3	-	100	-	-	
Gepiș	Popa Crăciun	1	-	16	55	1450	-	-	3	-	-	-	2	2	-	3	1	4	-	20	-	-	
-//- Habet secum filios adultos	Are împreună cu fiii săi adulți	-	3																				
Rosafalva	Popa Petru	1	-	7	30	464	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	40	-	-	

CRISIA

204

Râpa	Popa Ioan	1	-	22	40	432	286	-	1	-	A în- sămîn- țat în grădină	-	2	-	1	-	2	-	50	-	1/4	-	
Dumbrava (Mocirla)	Popa Vasalie	1	-	17	10	471	a în- săm. în grăd.	-	1	-	2	2	2	1	2	1	2	-	-	-	1/4	-	
-//-	Habet secum fratrem Mikula	-	1	Are împre- ună cu fra- tele Micula Toder	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Șauaieu	Popa Marcu	1	-	10	40	-	-	-	-	-	3	2	2	2	1	-	-	-	-	-	-	4	
Ținta	Popa Iosif	1	-	10	20	98	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	
Cheșa	Popa Ioan	1	-	30	150	5115	a în- săm. în grăd.	-	3	-	4	-	4	-	3	1	6	-	150	-	-	-	
Girișul Negru	Popa Lazăr	1	-	6	40	-	-	1	1	-	-	-	2	1	1	-	3	-	4	200	-	-	
Tăut	Popa Toder	1	-	10	60	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	2	-	-	-	-	-	
Căuașd	Popa Petru	1	-	18	40	243	-	2	1	-	-	-	2	2	2	-	6	26	-	30	-	-	
Leș	Pap Gabor	1	-	40	100	1260	-	-	-	-	8	3	4	-	1	2	8	-	3	200	-	-	
-//-	Locuiește cu Popa Gyurca	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Mierlău	Popa George	1	-	23	100	-	-	-	3	-	-	-	4	-	2	1	10	6	-	100	-	-	
-//-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Șumugiu	Popa Luca	1	-	30	100	-	-	-	4	-	6	-	6	2	3	3	20	26	-	200	-	2/4	4
-//-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cociuba Mare	Popa Gavri	1	-	30	40	2120	a în- săm. în grăd.	-	2	-	-	-	2	1	1	1	-	-	2	-	-	-	

Cărășău	Popa Filip	1	-	20	30	481	a în- săm. în grăd.	-	1	-	2	2	2	2	1	1	1	-	-	100	-	-	-
-/-	-	-	1																	Are împreună cu fiul o gos- podărie indiviză			
Petid	Popa Mihai	1	-	30	40	-	-	-	2	-	1	-	-	1	1	-	3	-	-	50	-	-	-
-/-	-	-	1																	Are împreună cu fiul o gos- podărie indiviză			
Ursad	Stanis Nicola	1	-	10	20	380	a în- săm. în grăd.	-	2	-	-	-	-	1	2	-	6	-	-	40	-	-	-
Dumbrăvița de Codru	Popa Mihai	1	-	20	30	38	-	-	2	-	-	-	-	-	1	1	5	-	-	-	-	-	-
Căpâlna	Popa Ioan	1	-	10	30	273	-	-	2	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-
Săliște- Săldăbagiu (Mic)	Popa Toma	1	-	12	26	560	a în- săm. în grăd.	-	2	-	-	-	-	2	2	1	4	-	-	-	-	2/4	4
Suplacu de Tinca	Popa George	1	-	10	22	944	155	4	-	-	-	6	2	2	1	6	-	-	-	300	4	-	4
-/-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Are împreună cu acel preot bigam			
Dumbrăvița	Popa Ioan	1	-	6	10	3822	a în- săm. în grăd.	-	2	-	-	-	-	-	1	1	2	-	-	80	-	-	-
Lupoaia	Popa Dran	1	-	10	26	260	a în- săm. în grăd.	-	3	-	2	2	2	2	1	3	-	-	-	60	-	-	4
Forosig	Popa Ilie	1	-	10	20	1548	a în- săm. în grăd.	-	2	-	2	2	2	2	-	6	-	-	-	100	-	-	-
Hodoș	Popa Ioan	1	-	12	20	2478	a în- săm. în grăd.	-	1	-	2	1	2	1	2	10	-	-	-	100	-	2/4	-
-/-	-	-	1																	Are gospodărie împreună cu fratele său minor			
Dicănești	Popa Vasilie	1	-	6	16	220	-	-	2	-	-	-	2	1	1	2	-	-	-	50	-	-	-

Mădăras	Pap Nicolae	1	-	40	60	220	-	4	6	-	-	-	-	4	2	2	2	4	-	-	-	-	-	-
Mărtihaz	Popa Mihai	1	-	10	16	-	-	-	3	-	-	-	-	1	-	2	2	1	-	-	100	-	-	-
Ateaș	Popa Toder	1	-	20	30	207	-	2	2	-	-	-	-	2	1	1	3	2	30	-	-	-	-	-
Târgul Cefa	Popa Nicora	1	-	100	100	-	-	4	2	-	-	-	-	2	-	4	3	6	15	-	200	-	-	4
Inand	Popa Toda	1	-	20	20	650	-	4	2	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Berechiu	Popa Petru	1	-	20	30	230	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sînicolaul Român	Popa Neofit	1	-	120	200	296	-	2	2	-	-	-	-	-	-	2	1	4	6	-	-	-	-	4
Sînicolaul Român	Popa Dimitrie	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Roit	Popa Toder	1	-	80	100	1089	-	4	-	-	-	-	3	-	-	3	4	4	-	-	-	-	-	-
-//-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nojorid	Popa Ștefan	1	-	30	40	180	-	-	-	-	-	-	-	4	-	2	1	3	-	-	-	-	-	-
Nojorid	Popa Mihai	-	1	-	-	180	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Suma totală		63	33	2670	3131	28862	2839	87	121	4	50	47	136	21	111	65	298	149	32	3110	16	5 1/4	14	32

Quam praevio modo peractam conscriptionem Ita. Universitati humillime presetamus in oppido V. Oloszi die 23tia febr 1767/Prezentăm cu umilință preonorabilei Comunități conscripția realizată în modul de mai sus.

Ladislau Hegyi jurat asesor (notar) la tabla Comitatului Bihor

Francisc Nagy jurat asesor (notar) la tabla Comitatului Bihor

Verso: Conscriptiones Poparum non unitorum ex parte Districtibus Salonta, Papmezo, Belenyes, Vaskoh, et Beel relata 1767/Conscrierea preoților ortodocși din părțile Districtelor Salonta, Pomezău, Beiuș, Vășcău și Beliu încheiată în 1767.

Cârpești (Mici)	Popa Toma	1	-	30	21	189	18	4	8	--	-	-	4	-	2	1	2	-	-	-	-	8
Târpești (Cârpești Mari)	Popa Dumitru	1	-	27	16	112	148	4	3	6	7	-	4	-	5	1	3	4	1	2	-	-
-/- bigam	Popa Toder	1	-	-	-	84	72	4	7	8	4	-	2	-	2	1	2	12	2	1	-	8
Hidiș	Popa Moisi	1	-	20	20	409	232	5	6	5	4	-	2	-	2	1	4	-	-	-	-	8
	Popa Gavril	1	-	-	-	-	-	-	-	5	1	-	2	-	1	-	2	-	-	-	-	-
Crăinirești (sic !)<Crâncești>	Popa Vasilie	1	1	20	12	112	2815	6	2	6	-	-	4	-	2	1	3	10	-	2	-	8
Sitani Turburești	Popa Ștefan	1	-	24	15	264	-	4	2	3	2	-	2	-	2	2	1	-	6	-	-	-
	Popa Dumitru	1	-	-	-	95	120	2	-	2	1	-	2	-	2	-	1	-	4	-	-	-
	Popa Iosif	1	-	-	-	-	-	2	-	1	1	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	Popa Flora	1	-	-	-	-	-	-	-	4	3	-	2	-	1	1	1	-	-	-	-	-
Luncasprie	Popa Toda	1	-	22	14	670	120	2	4	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	8	8
Çimpani <de Pomezueu>	Popa Toder	1	-	50	10	70	120	6	4	4	3	-	2	1	1	1	1	1	6	1	-	-
	Popa Iosif	1	-	-	-	70	120	6	4	2	2	-	2	-	1	1	1	-	2	1	-	-
	Popa Vasilie	1	-	-	-	82	98	-	-	3	3	-	2	-	1	1	2	-	-	-	-	8
Filia Pomezueu	-	-	-	8	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Topești filie a Dăgeștiului	-	-	-	12	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Văłani < de Pomezueu>	Popa Toda	1	1	30	20	30	144	5	2	1	-	-	2	-	1	1	4	-	-	-	-	8
Spinuș <de Pomezueu>	Popa Flore	1	-	13	25	20	40	6	3	3	3	-	2	-	1	1	2	-	-	-	-	-
Seșiște filie a Săucaniului	-	-	-	10	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cosdeni	Popa Costa	1	-	12	9	82	42	4	1	3	2	-	2	-	1	1	1	-	-	-	-	-
Răbăgani -Lazuri	Popa Toda	1	-	16	48	300	1000	6	2	4	4	-	2	-	2	2	12	3	-	1	-	8
Albești	Popa Ioan	1	-	12	19	40	94	-	-	4	2	-	2	-	1	1	2	-	1	1	-	6
Filia Hidiș	-	-	-	15	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vărășeni-Crișeni	Popa Flore	1	-	30	40	110	590	4	2	3	2	-	4	-	1	1	4	-	-	1	-	8
	Popa Pasc	1	-	-	-	-	-	-	-	4	3	-	2	-	1	1	2	-	-	1	-	-
	Popa Toder	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Copăceni	Popa Blaga	1	-	12	14	-	-	-	-	2	1	-	2	-	1	-	2	-	-	1	-	-

Sâmbăta	Popa Vasilie	1	2	40	30	100	200	-	-	3	4	-	2	-	2	-	5	-	-	1	-	8
Filia Rotărești	-	-	6	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dusești	Popa Toder	1	-	24	30	98	60	1	-	3	1	-	2	-	2	-	5	6	2	-	-	8
Filia Ceica	-	-	15	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Buciumi	Popa Dănilă	1	-	16	10	323	-	2	1	-	-	-	2	-	1	-	3	-	-	-	-	-
	Suma	38	14	935	647	5336	8374	110	76	118	84	-	96	1	65	1	118	42	32	26	22	24
				Districtul Beiuș																		126
Vintere -Rogoz	Popa Toder	1	-	40	20	1860	120	1	1	3	2	-	-	-	2	-	1	-	-	1	-	4
Săucani	Popa Ioan	1	-	10	40	84	552	8	6	6	1	2	-	1	-	6	2	-	-	2	-	8
Feneriș	Popa Mihai	1	1	35	30	400	1560	6	3	6	4	-	4	-	2	-	7	-	-	1	4	8
	Popa Ioan	1	-	-	-	30	200	6	3	4	3	-	2	-	1	-	2	-	-	1	-	-
Drăgoteni	Popa Toder	1	-	20	30	98	204	6	3	5	4	-	2	-	2	-	1	-	-	2	-	-
	Popa Toma	1	-	-	-	48	112	4	3	6	3	-	2	-	2	-	2	-	-	1	-	-
Șoimuș-Petreasa	Popa Toder	1	1	80	22	200	88	2	2	8	6	-	4	-	2	-	3	-	-	1	-	8
	Popa Vasilie	1	-	--	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Filia Josani-Gurbești	-	-	-	20	32	În localitate există biserică, dar nu are paroh, căci acesta locuiește în Căbești, de unde o administrează																
	Popa George	1	-	28	40	24	512	-	-	4	3	-	2	-	1	-	1	-	-	1	-	-
Căbești	Popa Vasilie	1	1	60	80	12	144	3	3	2	2	-	2	2	2	-	4	-	-	-	-	8
Rosia	Popa Ioan	1	1	65	23	12	24	4	3	3	2	-	2	-	2	-	5	-	-	-	-	8
Lazuri-Sohodol	Popa Toder	1	1	10	10	-	-	2	2	4	3	-	2	2	1	-	2	-	-	1	-	8
Meziad	Popa Moisi	1	1	50	60	18	332	6	4	8	5	-	4	-	2	-	1	10	3	-	-	8
	Popa Toder	1	-	-	-	18	342	5	3	4	2	-	2	-	1	-	1	-	3	1	-	-
Beiușele	Popa Ștefan	1	-	30	40	20	-	2	2	-	2	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-
	Popa Ilie	1	-	-	-	-	-	2	1	2	2	-	2	-	1	-	2	-	-	-	-	-
Curățele	Popa Flora	1	-	30	30	72	210	2	1	3	3	-	2	1	1	-	2	-	-	1	-	6
	Popa Mihai	1	-	-	-	98	70	2	1	2	1	-	3	3	-	-	-	-	1	2	-	-
Pociovești	Popa Ioan	1	-	24	16	64	198	4	3	3	3	-	2	-	1	-	4	-	3	-	-	8
Cresuia	Popa Dumitru	1	-	20	10	-	126	2	1	2	2	-	2	-	1	-	2	-	-	1	-	8
	Popa Pașcui	1	1	24	20	8	288	2	2	2	2	-	2	-	2	-	4	-	-	1	-	-
Cărbunari	Popa Ioan	1	1	29	12	132	254	2	2	3	3	-	2	-	2	-	4	-	2	-	-	6
Budureasa	Popa Vasoc	1	1	45	23	36	132	2	2	3	3	-	2	-	2	-	5	-	2	-	1	6
Saca	Popa Ioan	1	2	16	20	150	350	2	2	3	2	-	2	-	1	-	2	-	-	1	-	6
Săliște < de Beiuș >	Popa Mihai	1	-	20	18	450	420	3	3	3	3	1	4	-	2	-	8	-	-	4	1	-
Talpe	Popa Ioan	1	1	17	18	-	-	4	4	3	3	-	4	-	1	-	5	-	-	1	-	-

Valea Neagră de Jos	Popa Ioan	1	1	10	40	130	-	6	6	4	4	4	4	4	-	4	-	4	-	2	1	4	-	-	-	-	-	
Braște	Popa Micula	1	-	10	13	-	-	2	2	3	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dumbrăvăni	Popa Ioan	1	-	18	22	64	150	4	3	5	6	6	-	-	-	2	-	2	-	1	1	2	-	-	-	1	-	
Sudrigiu	Popa Giurgi	1	-	26	18	54	90	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	-	-	-	6	
Cusușiu	Popa Micula	1	1	30	37	140	-	2	2	3	3	3	-	-	-	2	2	2	-	2	1	3	-	-	-	-	6	
Nimăiești	Popa Toder	1	1	-	-	462	140	2	2	3	3	3	-	-	-	2	-	2	-	1	1	3	-	-	1	-	6	
	Popa Dumitru	1	1	50	100	42	320	3	4	4	4	4	-	-	-	2	2	2	-	2	1	3	-	-	1	-	-	
	Popa Ioan	1	1	-	-	96	104	3	4	4	4	4	-	-	-	2	-	2	-	1	1	2	-	-	1	-	-	
Târgul Beiuș	Popa Mihai	1	1	108	179	63	336	-	-	2	2	1	4	-	2	4	-	4	-	2	1	3	-	-	1	-	8	
Grădinari	Popa Mihai	1	-	12	23	-	-	2	2	3	3	3	-	-	-	2	-	2	-	2	1	2	-	-	-	6	6	
Lazuri < de Beiuș >	Popa Constantin	1	1	10	22	30	26	1	1	2	2	2	-	-	-	2	-	2	-	1	1	5	-	-	1	-	8	
Hinchișiș	Popa Onisie	1	1	26	52	120	759	4	4	6	3	3	-	-	-	4	-	4	-	2	1	12	-	-	2	8	8	
-// -bigam	Popa Ioan	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Mierag	Popa Simon	1	-	11	25	52	68	3	2	6	6	6	-	-	-	2	-	2	-	1	1	2	-	-	1	-	-	
Filia Tărcăița	-	-	-	8	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Totoreni	Popa Mihai	1	1	16	30	28	38	2	2	4	4	4	-	-	-	2	-	2	-	1	1	4	-	-	-	8	8	
Filia Băleni	-	-	-	12	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Finiș	Popa George	1	-	10	53	32	28	4	4	4	4	4	-	-	-	2	-	2	-	1	1	4	-	-	-	8	8	
Fiziș	Popa Vasilie	1	-	26	13	-	-	3	2	3	3	3	-	-	-	2	-	2	-	1	1	2	-	-	-	-	8	
Filia Suncuiș	-	-	-	3	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Șuncuiș	Popa vasilie	-	-	Preot unit, fără biserică	-	---	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Filia Ioaniș- (probabil la biserică Fiziș)	A acelui (anterior) Popa Vasilie	1	-	12	32	-	-	-	-	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	
Sînmartin < de Beiuș >	Popa Ilie	1	1	28	20	440	108	4	4	4	3	3	-	-	-	2	-	2	-	1	1	3	-	-	-	-	-	
Delani	Popa Ioan	1	-	15	22	-	-	2	2	2	2	2	-	-	-	4	-	4	-	1	-	2	-	-	2	6	-	
Pocola	Popa Vasilie	1	1	28	15	-	-	2	2	2	2	2	-	-	-	4	-	4	-	2	1	4	-	-	-	4	-	
Petrani-Văłani < de Beiuș >	Popa Giurgi	1	-	23	25	-	-	3	3	2	2	2	-	-	-	2	-	2	-	1	1	3	-	-	-	-	6	
-// -	Popa Ilie	-	-	Preot unit	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Borz	Popa On	1	-	12	12	-	-	2	2	2	2	2	-	-	-	4	-	4	-	1	1	4	-	-	-	-	6	
Prisaca	Popa George	1	1	24	30	42	-	4	4	2	2	2	-	-	-	4	-	4	-	2	1	6	-	-	-	-	6	

Districtul Vașcău	Suma	32	14	401	1023	1850	4460	58	57	92	91	-	60	2	38	25	78	-	12	1	12	104	96
	Suma Sumarum	170	74	3593	4286	12637	28282	435	344	508	455	3	387	21	237	134	502	52	66	44	80	232	596

Hanc quoq. non unitorum Poparum Conscriptioem inclytæ Universitati humillime referimus Sig. V. Olosi die 23-a febr. 1767/Prezentăm cu umilință preonorabilei Comunități conscrierea tuturor preoților neuniți de aici. Olosig, 23 februarie 1767

Ștefan Semboșy jurat asesor (notar la table Comitatului Bihor
Mihai Lengyel subnotar la table Comitatului Bihor

Conscriptio poparum tam actualiter fungentium, quam communibus oneribus subjectorum ad Ann. 1775 Fascicul II Districtus Beel et Pap Mezo/Conscrierea preoților actualmente în funcție, cât și a celor supuși la sarcini obștești. Din anul 1775 în Districtele Beliu și Pomezeu.

Conscriptio Poparum Non Unitorum tam actualitaer, quam et Supervacaneorum, fundorumque per eosdem Popas possessorum/ Conscrierea preoților ortodocși/neuniți, atât a celor aflați în funcție, cât și a celor suplimentari , precum și a terenului pe care-l posedă acești preoți.

Localitatea	Case înregistrate			Numele preotului în funcție (paroh)	Preotul actual	Terenul deținut de acest preot		Numele preotului contributor și supus urbariului	Preotul supus la sarcini obștești		Terenul deținut de acest preot	
	catolici	gr.catolici	acatolici			ortodocși	arabil		pajiște	arabil	pajiște	
Districtul Beliu	-	-	-	-	-	arabil	pajiște	-	-	-	arabil	pajiște
Agrișu Mic	-	-	-	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	-	-	Nr.	Nr.	Nr.
Archiș	-	1	-	35	1	32	6	-	-	-	-	-
Bârzești	-	-	-	38	1	16	3	-	-	-	-	-
Târgul Beliu	-	-	-	23	-	-	-	-	-	-	-	-
Benești	-	-	-	107	1	9	4	-	-	-	-	-
Bodiu	-	-	-	23	1	5	-	-	-	-	-	-
Bochia	-	-	-	27	1	12	1	-	-	-	-	-
	-	-	-	23	1	23	7	-	-	-	-	-

Ceișoara	-	-	57	Popa Ioan	1	14	3	-	-	-	-	-
Dobrești- Gorovești	-	-	27	Fiile la Topa de Sus	-	-	-	-	-	-	-	-
Drăgești	-	-	81	Popa Pasc	1	6	2	-	-	-	-	-
Dușești	-	-	60	Popa Toder	1	6	2	-	-	-	-	-
Hidiș	-	-	27	Popa Gavrilă	1	6	3	Popa Moise	1	6	3	3
Hodiș	-	-	22	Popa Ion	1	-	-	-	-	-	-	-
Hidișel	-	-	65	Popa Petru	1	7	2	Popa Vasilie	1	2	2	-
Zăvoiu/ Cârpești	-	-	65	Duma George	1	6	2	-	-	-	-	-
Câmpani de Pomezău	-	-	47	Popa Iosif	1	4	1	Popa Toder	1	4	1	1
Copăceni	-	-	28	Fiile aparținând de Sâmbăta	-	-	-	-	-	-	-	-
Corbești	-	-	64	Popa Filimon	1	7	3 1/2	-	-	-	-	-
Coșdeni	-	-	62	Popa Vasilie	1	1	2	-	-	-	-	-
Cotișlet	-	-	49	Popa Petru	1	1	-	Popa Simion	1	-	-	-
Crâncești	-	-	40	Popa Samoilă	1	8	6	-	-	-	-	-
Răbăgani- Lazuri	-	-	66	Popa Todor	1	8	4	-	-	-	-	-
Luncasprie	-	-	38	Popa Ioan	1	4	2	Popa Toder	1	4	2	2
Pomezau	-	-	23	Fiile aparținând de Câmpani	-	-	-	-	-	-	-	-
Rotărești	-	-	31	Fiile aparținând de Sâmbăta	-	-	-	-	-	-	-	-
Spinuș de Pomezau	-	-	31	Popa Flore	1	6	1	-	-	-	-	-
Săliște	-	-	26	Fiile a Săucaniului	-	-	-	-	-	-	-	-
Sitani Turburești	-	-	73	Popa Iosif	1	30	1	Popa Vasilie	1	2	1	1
Ibidem	-	-	-	-	-	-	-	Popa Dumitru	1	4	1	1
Ibidem	-	-	-	-	-	-	-	Popa Flore	1	2	-	-
Ibidem	-	-	-	-	-	-	-	Popa Sofie	1	4	1	1
Sâmbăta	-	-	59	Popa Vasilie	1	-	-	-	-	-	-	-
Stracoș	-	-	29	Popa Toder	1	4	4	-	-	-	-	-

Abram	1	-	34	28	Alexiu Pap	1	-	-	-	-	-	-
Abrămuț	-	-	26	30	Laurențiu Pap	1	-	-	-	-	-	-
Adoni	-	20	63	-	Ioan Pap	1	6	-	-	-	-	-
Voivozi	-	-	-	64	Ioan Pap	1	-	-	-	-	-	-
Borumlaca	-	-	-	35	Ioan Pap	1	-	-	-	-	-	-
Satul barbă	-	-	-	38	Ștefan Pap	1	3	-	-	-	-	-
Bogei	-	-	1	60	Iacob Popa	1	-	-	-	-	-	-
Cenaloș	-	-	7	53	Ioan Torok	1	-	-	-	-	-	-
Ciutelec	-	-	-	57	Gabriel Lup	1	6	-	-	-	-	-
Deda	-	-	-	28	Petru Popovici	1	-	2	-	-	-	-
Dernișoara	-	-	-	74	Ilie Pap	1	-	-	-	-	-	-
Derna	-	-	-	19	Marcu Deak	1	-	-	-	-	-	-
Diosig	15	-	520	42	Ioan Popovici	1	-	-	-	-	-	-
Făncica	-	-	-	53	Ignățiu Pap	1	-	-	-	-	-	-
Ghenețea	-	-	-	78	Alex. Pap	1	-	-	-	-	-	-
Hăucești	-	-	-	16	Nullus/ niciunul	-	-	-	-	-	-	-
Cheț	-	-	57	58	Ilie Pap	1	-	-	-	-	-	-
Crestur	-	-	-	58	Petru Popa	1	-	-	-	-	-	-
Chiraleu	-	-	-	84	Ioan Szilagyi	1	-	-	-	-	-	-
Cuzap	-	-	-	46	Teodor Pap	1	-	-	-	-	-	-
Chișlaz	-	-	-	70	Ioan Popovici	1	-	-	-	-	-	-
Luncșoara	-	-	-	67	Adam Pap	1	-	-	-	-	-	-
Popești	-	-	-	-	uniți (gr.cat.)	1	-	-	-	-	-	-
Petreu	-	-	28	28	Teodor Pap	1	-	-	-	-	-	-
Pișcolt	-	5	55	85	Popa -----	1	-	-	-	-	-	-
Sărsig	-	-	-	30	Gabriel Pap	1	-	-	-	-	-	-
Sacalasău	-	-	-	28	Ioan Pap	1	-	-	-	-	-	-
Margine	-	-	-	66	Gabriel Pap	1	-	-	-	-	-	-

Sânlazăr	-	-	-	40	Mihail Popovici	1	2	2	-	-	-
Suplacul de Barcău	-	121	-	28	Constantin Popovici	1	-	-	-	-	-
Săldăbăgiu de Barcău	-	-	-	57	David Pap	1	-	-	-	-	-
Suiug	-	4	-	71	Ioan Pap	1	-	-	-	-	-
Chiribiș	-	-	-	45	Alexandru Pap	1	3	3	-	-	-
Trița	-	-	-	94	Filip Pap	1	-	-	-	-	-
Varviz	-	-	-	52	Petru Popovici	1	-	-	-	-	-
Bistra	-	-	-	48	Caret/lipsește	-	-	-	-	-	-

Francisc Budaj
Notar al comitatului Bihor

Serviciul județean Bihor al Arhivelor Naționale, fond *Prefectura județului Bihor*, inv. 41, dosar 943, filele 1-16, 135-138, 158-160.